

DET MENINGSSKAPANDE MATERIALET

Platsidentitet och materialitet i vår byggda omgivning

Karin Ingemansson, Alnarp, 2011
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Kandidatexamensarbete, 15hp
Område Landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp
Landskapsarkitektprogrammet

DET MENINGSSKAPANDE MATERIALET
Platsidentitet och materialitet i vår byggda omgivning

THE MEANING-MAKING MATERIAL
Place Identity and materiality in our built environment

Karin Ingemansson, Alnarp 2011
SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Handledare: Anna Jakobsson, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp
Examinator: Måns Norlin, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp
Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur EX0649, 15hp
Landskapsarkitekturprogrammet, nivå:G2E

Sökord: material, materialitet, plats, platsidentitet, bostadsområde,
Seved, Malmö, graffiti

Foto framsida: Karin Ingemansson, 2010.

SAMMANDRAG

Den fysiska omgivningen är uppbyggd av material. Olika platsers materialitet bidrar till att platser kan särskiljas och materialet kan bidra till hur platsidentitet konstrueras. För arkitekter med skilda inriktningar är materialet ett av de viktigaste medlen med vilket de kan uttrycka sin idé. Materialet består när designprocessen är över och blir då i stället en förutsättning för hur människor uppfattar och tar sig an platsen. I uppsatsens litteraturstudie undersöks hur platsbegreppet och hur materialitet beskrivs inom olika discipliner och hur dessa beskrivningar knyter an till begreppet platsidentitet. I litteraturstudien undersöks även genom vilka medel platsidentitet kan förmedlas, genom materialval och genom kommunikation. Litteraturstudien går igenom vilken betydelse som tillskrivs olika material, hur material har använts för att uttrycka värderingar och hur den byggda omgivningen kan påverka människor. I en exemplifiering undersöks materialanvändningen i Seved, ett bostadsområde i Malmö, där graffiti har använts som ett sätt att förmedla en ny bild av området. Exemplifieringen visar hur införandet av material kan ge platser värde och samtidigt kan bidra till att reproducera bilden av ett område som en plats.

ABSTRACT

The physical environment is constructed of materials. The materiality of different places contributes to how places can be distinguished and the material can contribute to the construction of place identity. For architects with different orientations the material is one of the principal means by which they can express their idea. The material remains when the design process is finished and instead the material becomes a precondition for how people will perceive and deal with the place. The literature study of the essay examines how the concept of place and materiality is dealt with in different disciplines and how these descriptions are linked to the concept of place identity. The study also examines the means by which place identity can be conveyed, through materials and through communication. The literature study describes the importance attributed to different materials, how materials are used to express values and how the built environment can affect people. Through an exemplification of Seved, a residential area in Malmö, the essay examines how graffiti has been used to mediate a new image of the area. The example shows how the introduction of materials can provide places with value and simultaneously helping to reproduce the image of an area as a place.

FÖRORD

I den här uppsatsen vill jag se vilken påverkan materialet i vår fysiska omgivning kan ha på skapandet av platsidentitet. Det är ett sätt att koppla litteraturens diskussioner kring plats och identitet till en materialdiskussion. Som en exemplifiering av materialanvändande i ett område har jag tittat på hur graffiti använts på elskåp i Seved, i Malmö. Jag vill tacka Robert Rosenqvist ifrån MKB för att han tog sig tid och berättade om MKB:s syn på graffiti i Seved.

Karin Ingemansson, maj 2011.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANDRAG

ABSTRACT

FÖRORD

INLEDNING

Bakgrund

Problemformulering

Mål och Syfte

Metod och Material

Litteratur

Avgränsningar i exemplet Seved

Begreppsanvändning

MATERIALET; EN DEL AV PLATSENS IDENTITET

Plats och identitet

Den meningsfulla platsen

Platsidentitet; orsak och verkan

Platsens Materialitet

Det värderade materialet

Materialval och materialitet

Den eviga hållbarheten

Graffiti och Färg

Hur påverkar materialet vår platsupplevelse?

BOSTADSOMRÅDET OCH DESS MATERIAL - SEVED

Seved, ett bostadsområde

Områdesprogram Seved

Malmö Stads syn på graffiti och graffiti i Seved

Möte med Robert Rosenqvist

DISKUSSION

Platsidentitetens koppling till material

Materialvärdering

Graffiti ett ohållbart material i tiden

Platsens materialitet, en del av dess identitet

Graffiti, en annan bild av Seved

AVSLUTNING

Avslutande kommentarer

Fortsatta studier

REFERENSER

Otryckta källor

Tryckta källor

Elektroniska källor

Inspiration

7

7

8

8

8

9

9

10

12

12

12

14

15

15

16

18

18

20

22

22

23

24

25

27

27

27

28

29

31

33

33

34

35

35

35

37

38

INLEDNING

Bakgrund

Vad vi människor än gör, känner eller upplever, så befinner vi oss alltid fysiskt någonstans. Vi befinner oss på en plats och den är uppbyggd av materia. En av de platser som betyder allra mest, oavsett vad vi tycker om den, är platsen där vi bor. De flesta har en bostad men även utanför dessa väggar ser vi den närmsta omgivningen som en del av vår hemvist. Dagligen omges vi av de material som området, trädgården eller gatan är uppbyggda av. Platsens färger och strukturer är en del av vår situation, en del av hur vi kan tolka oss själva och en del av hur andra kan tolka oss.

Fokus för den här uppsatsen är att försöka förstå hur materialiteten i en stadsdel kan påverka platsidentiteten. På ett torg i ett bostadsområde, är det inte bara de boende som vistas, utan även besökare. Det är framförallt på dessa offentliga platser som områdets funktioner och element samlas och där skärningspunkten för områdets platsidentitet kan tänkas uppfattas tydligast. En plats materialitet är inte tillkommen enbart för att praktiskt strukturera upp våra fysiska handlingar, i materialet placeras också värderingar som appellerar till vår föreställningsvärld. Vi tolkar materialet utifrån de föreställningar som vi känner till, vi ser till bl.a. kvaliteten, färgerna och värderingarna i de byggstenar som vår hemmamiljö består av. Även om våra värderingar vare sig är statiska eller enbart byggs upp på kollektiv basis finns det ofta en tanke bakom materialvalet, en idé om vad materialet kan uttrycka.

Ett bostadsområde som ligger i Malmö, med närhet till centrum men med egna centrala platser och torg, är Seved, i Södra Sofielund. I Seved har graffiti använts, efter initiativ ifrån boende i området i samarbete med MKB fastighets AB, Eon och Kulturexpressen, som en del av utsmyckningen av såväl offentliga platser som av bostadsgårdar. På det centrala torget, Sevedsplan, och på gator i området är elskåpen målade med färgglada motiv av gatukonstnärer. När denna uppsats har skrivits har Seved flera gånger varit med i Sydsvenskan, den största dagstidningen i Skåne. Rubriker som ”Misären på Seved är värre än i Herrgården” (Westerberg & Pedersen, 2011-04-14) [Herrgården som är en del av området Rosengård i Malmö har haft likande problematik kring bostadsstandarden] har beskrivit området. Medias ordval kring slum och misär, har fokuserat på de privata sfärernas material, på bostäderna som håller på att förfalla på grund av fastighetsägarnas ovilja att underhålla byggnaderna. Uppsatsens fokus ligger på platserna utanför dessa bostäder. Jag ställer mig frågan: *Hur skulle materialvalet utomhus kunna betyda något för områdets identitet i relation till medias rubricering av Seved som ett slumområde?* Samtidigt gör det mig ännu mer intresserad av att veta vad som ligger bakom materialvalet, användandet av graffiti, i Seved. Platserna mellan husen borde vara ännu viktigare i ett område som inte har bostäder av tillfredställande kvalitet.

Uppsatsen handlar om den relevans som dessa platser, mellan husen, och deras material har för ett områdes identitet. Vad kan ligga bakom viljan att ha en viss materialitet på en viss plats; varför vill vi planera in olika föreställningar i olika platser?

Problemformulering

Huvudfråga:

1. Vilken betydelse har materialvalet i ett område för områdets platsidentitet?

Underfrågor:

2. Hur tillskrivs olika värden till olika material?
3. Vad vill väljaren att materialet ska signalera?
4. Hur har graffiti använts i Seved och hur har materialvalet gjorts?

Mål och Syfte

Målet med uppsatsen är att undersöka hur materialvalen på en plats kan påverka ett områdes identitet och att undersöka vilka intressen som kan ligga bakom materialvalen i ett specifikt bostadsområde, som Seved, i Malmö.

Uppsatsens syfte är att bidra till en diskussion kring materialvalens betydelse för platsidentiteten. Jag riktar mig till de som är intresserade av platsskapande processer och som har ett intresse av att se hur olika skalor och lager av en plats har betydelse för hur vi kan uppfatta platsen.

Metod och Material

Uppsatsen består av två delar där huvudfokus ligger på del ett, som är en litteraturstudie. I litteraturundersökningen redogörs för hur teorier kring plats, dess betydelse och identitet, kan kopplas till en diskussion kring platsens materialval. Litteraturstudien görs för att skapa en inblick och en förståelse kring materialvalets betydelse för platsidentiteten.

I del två exemplifieras hur materialvalet kan se ut, genom att titta närmare på ett bostadsområde i Malmö, Seved. Denna studie fokuserar på graffiti som material. Studien görs för att undersöka hur teorierna och litteraturstudien kan appliceras på en verklig situation. Samtidigt bör det klargöras att exemplifieringen av Seved inte kan tolkas rakt av ifrån de teorier som litteraturstudien redogör för. Pål Repstad menar att det finns en risk att uppställda teorier övertolkas och att abstrakta begrepp får relevans för att strukturera upp resultat av en kvalitativ studie men att det är samtidigt är i detta skede, där teori och studie kopplas samman, som metoden blir vetenskaplig (Repstad, 1999, s. 96).

Exemplifieringen av Seved är framförallt en observation av materialvalen i området, med inriktning på graffiti. I exemplifieringen ingår samtal med Robert Rosenqvist från MKB fastighets AB som var med om införandet av graffiti i Seved. Samtalet med honom var en ostrukturerad intervju kring MKB:s roll av införandet av graffiti i Seved, synen på graffiti och hur det påverkar Seved. Repstad menar att en intervjuhandling inte ska vara fast till punkt och pricka utan kan anpassas till situationen (Repstad, 1999, s. 65). Så har också samtalet med Robert Rosenqvist gått till. Redogörelsen för samtalet är uppbyggd som ett referat av Rosenqvist berättelse och är alltså inte att betrakta som en citering utan är en tolkning av vad som sades ifrån hans sida. Det bör sägas att ordningen av det sagda är omkastad för att det ska bli en mer logisk följd och delar av samtalet som inte har haft direkt relevans för uppsatsen har uteslutits helt ur redogörelsen.

En annan viktig del av undersökningen kring Seved har varit studier av artiklar om området i dagspressen och studier av dokument som upprättats kring området och som framförallt har funnits tillgängliga på Malmö Stads hemsida.

Litteratur

Den litteratur som används i uppsatsen är dels uppbyggd av teorier kring plats och identitet och dels kring material och materialitet. Målet med litteratururvalet har varit att få en bred bas med olika infallsvinklar kring hur vi påverkar och påverkas av vår fysiska omgivning med fokus på plats, identitet och material. I litteraturstudien behandlas teorier kring plats och identitet före resonemangen kring material och materialitet. Detta görs för att redogöra för den kontext, platsen, i vilken materialet verkar. Den använda litteraturen har också i större utsträckning diskuterat sambanden mellan plats och identitet än sambanden mellan material och platsidentitet. Litteraturen kring plats och identitet som använts har främst varit skriven med ett filosofiskt och psykosocialt angreppssätt och delvis ur ett tvärvetenskapligt perspektiv av personer som är såväl arkitekter t.ex. Kim Dovey och Finn Werne, som kulturgeografer, t.ex. Tim Cresswell och Yi-Fu Tuan. Doveys mer kritiska förhållningssätt till platsers innehåll har hjälpt till för att få en mer analyserande infallsvinkel till hur platsskapande processer kan se ut. Litteraturen kring material och materialitet av t.ex. Niall Kirkwood, Desiree Johansson, Richard Weston och Gertrud Olsson har huvudsakligen ett praktiskt förankrat fokus med historiska resonemang kring värderingen av material. Wernes artikel Materialitet (2003) har däremot tydliga filosofiska infallsvinklar kring materialanvändning. I diskussionen sammanförs dessa tvärvetenskapliga resonemang kring plats och identitet med resonemang kring materialets roll som plats- och identitetsskapande element. Den diskussion som i detta arbete förs kring material bör alltså inte i första hand ses som bunden till funktion. Fokus ligger på materialet; dess materialitet, hur det värderas och uppfattas och vad materialet är tänkt att signalera.

Den använda litteraturen är skriven ur en västerländsk syn på plats, identitet och material och har oftast siktet inställt på just Europa eller Nordamerika. Det generella diskussionen är däremed inskränkt till att vara generell endast ur ett västerländskt perspektiv. Den litteratur som har använts tar tydliga historiska ansatser för att beskriva och förstå såväl platser, identitet som material. Gällande material och materialitet behandlas framförallt modernismen medan det finns mindre skrivet kring postmodernismens materialval i den litteratur som har använts. Postmodern och samtida arkitektur beskrivs mest som varierad och komplex- men det står mindre om vad komplexiteten består i.

Avgränsningar i exemplet Seved

I studien av materialval i området Seved fokuseras det på graffiti. Anledningen till inriktningen i exemplifieringen ligger på graffiti är att det är ett relativt nytillkommet element och att det har infogats på befintliga platser i Seved och som en del av en process som syftar till att förändra bilden av området. Det blir därför lättare att undersöka hur tankebanorna kring valet har gått till. Den geografiska avgränsningen av Seved som ett område utgår ifrån att Seved är en plats i sig. Uppsatsen behandlar Seved liksom Doreen Massey ser på platser när hon menar att gränser inte har en självklar roll för det konceptuella platsbegreppet men att en avgränsning kan ha en funktion i studiesyfte (Massey citerad i Cresswell 2004 s. 63 ff.). Jag reproducerar bilden av Seved som en avgränsad plats dels genom att studera och ringa in Seved och dels genom mitt fokus. Seveds programförklaring

och Malmö stads sätt att dela in staden i områden bidrar till hur vi förstår stadens delar som enheter. Men människor rör sig och i Seved flyttar 25 % in eller ut varje år (Malmö Stads hemsida, 2008, *Områdesfakta Södra Sofielund* [online], 2011-05-18). Det är alltså inte samma människor som bor där i år som för ett par år sedan. Att jag ändå väljer att förhålla mig till Seved som en geografisk plats är för att det är det enda förhållningssätt jag känner till och för att det är utifrån detta perspektiv som platsidentiteter lättast kan diskuteras.

Begreppsanvändning

Identitet

Uppsatsens diskussion kring identitet kretsar kring vad det är som kan bidra till platsidentitetsskapandet. Uppsatsen utgår ifrån att identitet konstrueras och används liksom Nationalencyklopedins beskrivning av begreppet som en relation:

”identitet (senlatin *ide'ntitas* 'identitet', till *idem*), likhet, den relation som karakteriseras av att den alltid råder mellan, och endast mellan, en individ (eller ett objekt) och individen själv (objektet självt)[...].” (Nationalencyklopedin [online], 2011-05-20)

Platsidentitetsbegreppet handlar då om relationen mellan objekt, plats, och individ.

Materialitet

I den här uppsatsen använder jag mig av Desiree Johanssons (2007) definition av materialitet. Materialitet kan här ersättas med materialverkan och är ett begrepp för att beskriva materialets uttryck på olika nivåer; visuellt, taktilt o.s.v. (Johansson, 2007, s. 13).

Svenska Akademiens Ordlistas beskrivning förtydligar begreppets användning ytterligare, där förklaras materialitet vara: ”Materiell form av något abstrakt.” (SAOL hemsida [online], 2011-05-20).

Material

Nationalencyklopedins definition av material är uppsatsens utgångspunkt:

”material (av senlat. *materia* 'lis 'materiell', se vidare *materia*), i den vanligaste betydelsen *materia* med fast form som kan användas för tillverkning av byggnader, maskiner, fordon, apparater, konstverk m.m.[...]Två huvudgrupper finns: material som är industriellt framställda, t.ex. stål och plast, och material som är naturligt förekommande, t.ex. sten och trä [...].”(Nationalencyklopedin [online], 2011-05-20).

Materialval

Uppsatsen förhållningssätt till materialvalet är så som Nationalencyklopedin beskriver det: ”Många typer av material kan utnyttjas till samma komponent vid konstruktionstekniskt arbete, vilket ställer stora krav på ett brett materialkunnande och ett systematiskt tillvägagångssätt vid materialvalet. En metodik för systematiskt materialval måste beakta att skilda principutformningar kan komma i fråga för olika materialtyper[...].” (Nationalencyklopedin [online], 2011-05-20)

Graffiti

Den här uppsatsen tar upp graffiti som är gjord på laglig väg, i projekt kallade ”Graffitisounds” och ”Graffitistigen”. För att skapa ett underlag till graffitianvändningen finns i litteraturstudien ett avsnitt om graffiti, som material och konstform. Staffan Jacobson menar att definitionen av graffiti är ett av graffitiforskningens svåraste problem (1996, s. 10), en definition kommer inte att göras i denna uppsats. Det kommer att föras ett resonemang i

litteraturstudien som tar utgångspunkt i att det är ett splittrat begrepp och där gatukonsten i de nämnda projekten, i exempelstudien, kallas graffiti eftersom att projekten själva benämns så. Tilläggas bör att det finns personer som inte skulle definiera dessa ordnade och legala målningar som graffiti eller som för den delen skulle definiera schablontryck som graffiti. Nationalencyklopedins beskrivning ger en grund för vad det är men inte vad det inte är: ”graffi´ti (italienska, pluralis av graffito 'ristning', ytterst av grekiska gra´phō 'skriva') kan utgöras av text, bild eller bådadera, ristat, skrivet eller målat, oftast olovligen på offentliga platser eller annans egendom för att dekorera eller för att uttrycka åsikter och känslor. Ibland används det svenska ordet klotter. Utövaren är i allmänhet anonym eller använder täcknamn. Begreppet togs först upp av arkeologerna, men också folklivs- och språkforskare kan hämta information ur graffiti. Bruket att meddela sig på väggar och murar utan censur förefaller djupt rotat, internationellt spritt och flera tusen år gammalt. Graffiti har bl.a. påträffats vid utgrävningarna i Pompeji, i Roms katakomber och i medeltida kyrkor. Klottrets innehåll är tämligen oförändrat in i vår tid. Under andra världskriget tillkommer nya former och material; "Kilroy was here" spreds som vandringsklotter, och åren kring 1968 ökade det politiska användandet av graffiti.” (Nationalencyklopedin [online], 2011-05-20)

MATERIALET; EN DEL AV PLATSENS IDENTITET

Beskrivningar av platsbegreppet rör sig kring mängder av discipliner och ofta används ordet plats som om det snarare vore en idé än en diskussion kring något fysiskt existerande. Geografen Tim Cresswell menar är det vi trots allt vet om platser är att de nästan alltid har en konkret form, de är uppbyggda av material (2004, s. 7).

Richard Weston, arkitekt och landskapsdesigner, menar i sin bok *Materials, Form and Architecture* (2003) att det i väst finns en förhärskande idé om att verkligheten finns bortom det synbara och att vi ser de flyktiga ytorna omkring som underordnade denna verklighet men att det trots detta ofta är just platser med påtaglig materialitet, t.ex. slående färgsättning, som tycks materialisera just begreppet *Sense of Place* (Weston, 2003, s. 100). Material som vi uppfattar som lokala ger, menar Weston, en större grad av platskänsla och det tolkas som att platsen är fysiskt sprungen ur jorden (2003, s. 100).

Landskapsarkitekturprofessorn Niall Kirkwood för i sin bok *The art of Landscape Detail* (1999) ett liknande resonemang. Kirkwood tar sig an detaljdesignens roll på offentliga platser och menar att detaljnivån i landskapsarkitektur är ett sätt att se och att den lilla skalan är en av detaljens styrkor när man vill arbeta med platsidentiteten. Materialvalet med dess densitet, struktur och färg har potential att reflektera det omgivande landskapet; dess natur, förutsättningar och egenskaper (Kirkwood, 1999, s. 46).

Innan uppsatsen går in närmare på en diskussion kring material undersöks den kontext som materialet är en del av, dvs. platsen. Vad är en plats och vilken betydelse sägs den ha för människor? Senare, i andra delen, kommer vi in på vilken betydelse platsens materialitet kan ha och hur värderingar placeras i olika material.

Plats och identitet

”The world of architecture and urban design is saturated with struggles over the meaning and use of places. I suggest there’s no way around such issues, only ways into them.”

(Dovey, 1999, s. xiii)

Den meningsfulla platsen

Som förhållningssätt till den fysiska omgivningen används, i den här uppsatsen, framförallt teorier kring platsbegreppet, något som Mattias Kärrholm menar finns inbundet i rumsbegreppet (2004, s. 23). I litteratur och teori görs oftast en åtskillnad i användning av de närliggande begreppen *space* and *place*, rum och plats. Båda begreppen har rötter långt tillbaka i historien och deras relevans har haft skilda särställningar inom olika discipliner, under olika perioder (Kärrholm, 2004, s. 22). Platsbegreppet, som delvis är sprunget ur Aristoteles begrepp *topos*, har mestadels använts inom filosofi och fenomenologiska diskurser medan det inom arkitektur- och urbanforskningsdiskurser fått stå för ett konkretiserande av det i högre grad använda men mer abstrakta rumsbegreppet (Kärrholm, 2004, s. 22 och s. 26). Platsbegreppet har införts som ett sätt att koppla mänsklig identitetsutveckling med den fysiska miljön. Här, liksom det ofta har gjorts inom arkitekturteorin, används begreppet plats, *place*, för att beskriva särskilt meningsfulla platser (Kärrholm, 2004, s. 23).

Tim Cresswell tar i boken *Place a short introduction* (2004) upp en rad olika definitioner av platsbegreppet. Han menar att det som förenar de olika angreppssätten är att de använder begreppet *place* som ett sätt att förstå världen (Cresswell, 2004, s. 11). När platsbegreppet diskuteras i litteratur finns en väsentlig skillnad kring vad det är som ska

förstås. Det som framförallt särskiljer olika perspektiv är huruvida tonvikten ligger på platsens inneboende egenskaper eller om det är individens förmåga att tolka platsen som är central för förståelsen. Yi-Fu Tuans tankar kring plats och hur vi upplever en plats har fått stor betydelse för geografer, sociologer och urbanforskare som undersöker begreppet. Tuans utgångspunkter, när han i boken *Topophilia* (1974) vill förstå människors relationer till en plats, är människors perceptionsförmåga, värderingar, världssyn, biologiska förutsättningar och kulturella arv. Tuan ser inte platsens strukturella sammanhang som central för hur vi uppfattar vår fysiska miljö utan i *Topophilia* (1974) för han snarare ett resonemang kring kontexten i vilken människors förutsättningar för upplevelseförmågan skapas.

Någon som tillskriver platsens fysiska egenskaper större betydelse än både Tuan och Cresswell är Kim Dovey, professor i Arkitektur och Urban Design i Melbourne. I sin bok *Framing Places* (1999) undersöker Dovey hur arkitektur och byggd form verkar som en förlängning av social maktutövning. Dovey refererar till Lefebvre som kritiserar fenomenologin för att vara för inriktad på det direkt upplevda och vill lyfta den kroppsliga upplevelsen när han säger att tillägnandet [Lefebvre använder ordet appropriation] av platsen är en del av strävan på lek och glädje (Dovey, 1999, s. 46). Lefebvre menar att mening kan ges åt platser genom att ta sig rätten att leva i staden och transformera platser i strävan på lek och glädje, som en motsats till marknadens makt. Lefebvres tankar kring att dolda kontrollstrukturer på platser kan konstrueras under illusioner av frihet är viktiga för Doveys resonemang kring maktutövning (Dovey, 1999, s. 46). Dovey påtalar att de flesta människor tar de byggda strukturer som ramar in vardagslivet för givna. Han menar att det är i bristen på ifrågasättandet av denna miljö som maktutövning kan ske som starkast (Dovey, 1999, s. 2). Dovey citerar Pierre Bourdieu som säger att "The most successful ideological effects are those that have no words, and ask no more than complicitous silence." (citerad i Dovey, 1999, s. 19). För Dovey är den byggda formen nödvändigtvis programmerad i enlighet med vissa intressen, i huvudsak i strävan efter behag, status och politisk makt. Den byggda omgivningen reflekterar identiteter, skillnader och kamper kring genus, klass, etnicitet, kultur och ålder (Dovey, 1999, s. 1). Han säger vidare att vardagslivet på arkitektoniska och urbana platser är en historisk produkt som producerar ännu mer historia (Dovey, 1999, s.19). Denna syn på produktionen av platser tangerar Cresswells ingång till platsskapandet där han säger att platser produceras av de människor som upprätthåller samhället och dessa är också de som producerar relationer mellan människor (Cresswell, 2004, s. 123).

Oavsett om Tuans syn på plats som en upplevelserelaterad konstruktion eller om Doveys mer strukturalistiska platsdefinition föredras så finns det ingen given skala i diskussionerna kring det generella platsbegreppet. Tuan menar i sin artikel Place: an Experiential Perspective, att en plats kan vara såväl middagsbordet som en hel nation medan Dovey lägger stort fokus på den byggda, arkitektoniska platsen, och åsyftar såväl stadsbyggnad som enskilda byggnaders inneboende strukturer (Tuan, 1975 s. 153; Dovey, 1999 s. 10).

Kevin Robins beskriver i sin artikel Prisoners of City. Whatever Could a Postmodern City Be? (1993) hur postmodernismen, som en reaktion mot modernismens abstraktioner, funktionalism och universalism, är ute efter att skapa skillnader och egenarter i städerna och därmed åter försöker belysa platsens betydelse. Detta görs, menar Robins, genom att återinföra sambandet mellan plats och tradition (Robins, 1993, s. 303). Postmodernismen strävar efter att poängtera det lokala i platser eftersom att det finns en entusiasm kring identitet och gemenskap (Robins, 1993, s. 310). Robins menar att Doreen Masseys syn på platser som gränslösa och sociala nätverk är ett lämpligt förhållningssätt till platsbegreppet i en globaliserad värld där ökad rörlighet inte längre fäster människor vid specifika geografiska platser (Robins, 1993, s. 324 f.). Doreen Massey, social- och ekonomisk geograf, menar i sin

text a Global sense of Place (1997) att platser är processer (Massey citerad i Cresswell, 2004, s. 69). Massey förhåller sig till plats som ett ickestatiskt tillstånd med flera identiteter vilka skapas i relation till och i interaktion med såväl andra platser som den historiska identiteten (Massey citerad i Cresswell, 2004, s. 69). Cresswell som hellre definierar plats utifrån ett fenomenologiskt angreppssätt, där inte underliggande strukturer är avgörande för platsskapandet, kritiserar Masseys definition av plats och menar att hon tenderar att göra platser till ickeplatser genom att inte definiera tydligare vad en plats faktiskt är (Cresswell 2004 s. 51, s. 74).

Det som kan sägas är att plats ofta får statueras liksom Erica Carter et. al. beskriver det i *Space and Place. Theories of Identity and Location* (1993) "Place is space to which meaning has been ascribed" (1993, s. xii). Carter et. al säger att namngivandet av platser och sättet på vilket makt och överenskommelser av sociala relationer överförs till konkret arkitektur och förkroppsligandet av en befolknings symboliska och imaginära engagemang är en del av platsers tillblivande (1993, s. xii). Dovey som tillskriver arkitektur liknande innebörd för platsers betydelser säger att en del i platsers mening är en identitet som speglas av ett rumsligt sammanhang och, som enligt honom, genom byggnaders tröghet, kan fixeras över tid (1999, s. 16). Nedan ska vi se närmare på hur platsidentitet som en del av platsers mening kan konstrueras och vidare hur platser kan påverka människors egen identitetsuppfattning.

Platsidentitet; orsak och verkan

Paulus P.P Huigen och Louise Meijering tar i sin text *Making Place: A Story of De Venen* upp begreppet *place identity* (2005, s. 21). Deras utgångspunkt är att platsidentitet är en social konstruktion, skapat i en process där människor ger platser attribut och där en av huvudingredienserna i denna process är namngivandet av platser (Huigen & Meijering, 2005, s. 21). Huigen och Meijering hänvisar till bland annat Gillian Rose som menar att platsidentitet sker i två olika processer. Dels är det en övervägande positiv process där människor identifierar sig med en plats och därmed tar upp platsens positiva aspekter och ser dessa som en del av den egna identiteten. Dels är det en negativ process, ett slags anti-identifierande, baserat på negativa känslor kring en plats (Huigen & Meijering, 2005, s. 21). Platsidentitet skapas genom försök att hitta essensen av en plats. Genom beskrivningar av platsen skapas identiteten och det som utgör ett hot mot denna identitet är det som särskiljer sig mot dessa beskrivningar. Då vissa platsbeskrivningar stängs ute är det en exkluderande process (Huigen & Meijering, 2005, s. 21). De menar vidare att platsidentitet inte är en slumpmässig process utan att det sker genom aktörer som vill uppnå vissa mål med att skapa en platsidentitet och att de kan nyttja karaktäristika på platsen för att visa på denna identitet (Huigen & Meijering, 2005, s. 21 f.). Huigen och Meijering säger att platsidentitet bör vara i plural eftersom att det finns flera aktörer som identifierar en plats på olika vis och utefter olika kontexter. Platsidentitet reproduceras och produceras genom kommunikation utefter olika aktörers mål och idéer (Huigen & Meijering, 2005, s. 22).

M.J. Kuipers (2005) för ett liknande resonemang och menar att det inte är en plats inneboende egenskaper som är avgörande för platsidentiteten utan att den aktiva variabeln i identitetsskapandet är den *någon* som tillskriver platsen en identitet. Kuipers säger att det är viktigt att ta hänsyn till det faktum att platsens identitet inte är vare sig singular eller statisk, utan att identiteten hela tiden omformas av olika människor, på olika sätt och vid olika tidpunkter (Kuipers, 2005, s. 207).

Platsidentitet ses alltså enligt ovan förda resonemang som olika processer men drivna av aktörer med särskilda mål. Hur påverkas då individer av de platsidentiteter som deras bostadsområde har tillskrivits?

Någon som tittar på hur närmiljön påverkar den egna identitetsuppfattningen är kulturgeografen Elisabeth Lilja, i boken *Den ifrågasatta förorten. Identitet och tillhörighet i moderna förorter* (1999). Lilja menar att för att förstå människans relation till omgivningen måste vi se på hur det är just nu, i det existerande meningsskapande nuet (Lilja, 1999, s. 28). Under modernismen förändrades synen på individen, den enskilda människan fick ett större ansvar för sin situation och sin omgivning. Därmed kom bostadsförhållandet att beskrivas som en orsak till samhällsproblem (Lilja, 1999, s. 30). Lilja menar att det är genom förståelsen för omgivningen som vi försöker att förstå vår egen situation och därmed också oss själva (Lilja, 1999, s. 19). Identitetskapandet sker i en process där människor försöker att förstå sig själva via såväl bebyggelsen som de människor och händelser som är knutna till platsen. Känslor förknippade med en plats kan vara skapade av såväl de boendes som andras uppfattningar om platsen, uppfattningar som kan skilja sig mycket åt (Lilja, 1999, s. 22). Lilja säger att den fysiska miljöns etiska och symboliska värden är viktiga i människans strävan att förstå sin situation och hon säger att vi antagligen är mer beroende av den materiella omgivningen än vad forskningen hittills har kunnat bevisa (Lilja, 1999, s. 19).

Platsens Materialitet

”All architecture worth the name embodies a vision of how we might live, and the architect’s challenge, as ever, is to materialize that vision through construction.”

(Weston, 2003, s. 288)

Finn Werne menar i sin bok *Den osynliga arkitekturen* (1987) att vi människor hela tiden befinner oss i ett spann mellan att påverkas av arkitekturen och att påverka, transformera, arkitekturen utefter nya behov (Werne, 1987, s. 130). Werne refererar till Dag Österberg som tar upp arkitektur som en social materialitet. Österberg, en norsk filosof och sociolog, menar att det finns en dialektisk process där vi formar materia samtidigt som den formar oss (Werne, 1987, s. 120 f.). En plats konkreta föremåls materialitet sätter ramar och villkor för den som befinner sig på platsen samtidigt som föremålens abstrakta betydelser, deras signifikans, har en kommunikativ påverkan på oss (Werne, 1987, s. 120 f.). Werne menar att vi drivs av immateriella tankegångar när vi i skapandeprocesser överför idéer, via materia, till att bli material men att det i fullbordandet blir till en koja som kräver underhåll (Werne, 1987, s. 129 f.). Resonemangen kring material nedan handlar om såväl byggnaders fasader, som markbeläggning och enskilda föremål; dvs. alla de material som bygger upp en plats fysiska förutsättningar. Ett exempel på detta är graffiti som tas upp senare.

Det värderade materialet

En av orsakerna till vilken mening som tillmäts olika material menar Weston är konventioner; hur symboliken spelar roll i olika kulturer och i olika samhällen (Weston, 2003, s. 174). Ursprunget på materialet har också varit viktigt för hur det har värderats, förr vad långväga transporterat material mer exklusivt medan det idag värderas högre med lokalproducerat (Weston, 2003, s. 172). Även materialets ovanlighet bidrar; t.ex. var ultramarin länge en exklusiv färg då dess pigment kom ifrån den sällsynta stenen lapis lazuli (Weston, 2003, s.

172 f.). Guld, som är såväl sällsynt som resistent mot väderlek, ses än idag som en statusindikator. Såväl ultramarin som guld är dock exempel på hur färger och symbolik kan ha en betydelse i vissa kulturer och tider och en annan betydelse i andra kulturer och tider (Weston, 2003, s. 172 ff.). Under renässansen kritiserades användandet av guld och ultramarin för att vara ett för lätt sätt att visa på betydelse. Giorgio Vasari hävdade att det artistiska värdet skulle komma ifrån arbetets design och uppfinningsförmåga och inte vara ett resultat av materialvalets exklusivitet (Weston, 2003, s. 174). Den teknik i vilken materialen är framställda är viktig, t.ex. stenhantverk ger materialet ett ökat värde menar Weston (2003, s. 174). På liknande sätt resonerar Kirkwood kring landskapsdetaljens betydelse där han säger att det inte bara är symboliska eller figurativa motiv som ligger bakom detaljen utan att själva designprocessen är en del av värdet (1999, s. 105). Enligt Kirkwood är denna designprocess inte bara det rena hantverket eller det industriella framställningsarbetet, utan alla de medvetna eller omedvetna designval som designern gör (1999, s. 105).

Materialval och materialitet

Olika material har olika uttryck; materialens materialverkan eller materialitet (Johansson, 2007, s. 13). Finn Werne tar i artikeln Materialitet (2003) upp hur vi som barn nyfiket tar oss an materialen omkring oss. Vi skapar en relation med omgivningens material och lär oss vilka egenskaper de har och hur materialen beter sig under olika förhållanden (2003, s. 11 f.). På samma utforskande sätt har arkitekturen genom åren försökt att förstå olika materials egenskaper och lämplighet för skilda ändamål. Werne hänvisar till Erik Lundberg som talar om *materieföreställning*, dvs. de erfarenheter som vi människor har av olika material omkring oss och som därmed bidrar till hur vi uppfattar materialets tillämplighet (Werne, 2003, s. 23). Lundberg skiljer mellan material och materialitet; materialförståelsen handlar om egenskaper som seghet och hållfasthet medan materialitet beskriver struktur och hur vi uppfattar materialets karaktär (Werne, 2003, s. 23 f.).

Werne (2003) gör en resumé över den skiftande inställning som arkitekter haft till materialitet genom historien. Han beskriver hur material och materialitet på allvar blev en moralisk fråga först när industrialismen gjorde det möjligt att effektivt producera förfälskningar (Werne, 2003, s. 24). Werne frågar sig ifall vi i vår tid, omgivna av så många imitationer, fått en likgiltig eller misstänksam inställning till vår materiella omgivning (2003, s. 26). Werne menar att det länge fanns ett motsatsförhållande mellan det andliga och det fysiska där dikotomin materia/ande var stark (2003, s. 26). För hantverkaren och konstnären var materialet ett nödvändigt ont, något att övervinna och behärska i strävan att framställa bl.a. symboliska och religiösa representationer. Werne säger att dessa idéer höll i sig fram till modernismen, på 1900-talet (2003, s. 26). Ornamentik, puts och stuckaturer var ett sätt att lura ögat och ett sätt att frigöra sig ifrån materialiteten. Den symbolik som fanns inbyggd i arkitekturen gjorde den byggda miljön känslig för förändring, speciellt när modernismens idéer kring individens frigörelse ifrån gamla traditioner fick genomslag (Werne, 2003, s. 29). Samtidigt säger Werne att många av modernismens förespråkare höll kvar vid idéer om att skapa utsmyckande detaljer och flertalet modernister ägnade sig åt ett abstraherande av rumslighet med slätmålade ytor som gjorde materialet svårbestämbart som t.ex. betong, gips, trä och därmed upphävde de materialets materialitet (2003, s. 28 ff.). Efterkrigstidens modernister tog upp en materialanvändning som de ville skulle visa på äkthet och autenticitet, som vände sig bort ifrån efterliknandet av andra material; betong skulle visa sig som betong och tegel skulle visa sig som tegel (Werne, 2003, s. 39). Lindwall och Myrman delar upp modernismens materialanvändning genom att säga att den tidiga modernismen, under 1900-

talets första decennier, idealiserade material som betong, glas och stål medan modernisterna på 1930-talet började infoga mer trädetaljer, varma färger och ytstruktur, i fasaderna (2001, s. 42 ff.).

Richard Weston menar att exemplet med betong illustrerar hur svårt det är för arkitekter att kontrollera hur materialet kommer att uppfattas av omgivningen (2003, s. 174 f.). Ett materials tillskrivna betydelser kan vara motstridiga. Första delen av 1900-talet sågs betong som ett framtidsmaterial med stora möjligheter (Weston, 2003, s. 174). Så sent som 1964 gav de danska ingenjörerna Cristiani och Nielsen ut boken *The Golden age of Concrete* och samtidigt började de moderna städerna benämnas som *Concrete Jungles*, en beskrivning som inbegrep hjärtlösa och människoovänliga miljöer. Fyra decennier senare började arkitekter att åter använda betong och nu i miljöer som kom att uppfattas som trendiga (Weston, 2003, s. 174 f.).

I Sverige har de traditionella byggnadsmaterialen varit trä, sten, tegel som började nyttjas på medeltiden samt, järn och ibland koppar. Lindvall och Myrman menar att vi relatera till dessa material då de är en del av vårt kulturarv (2001, s. 36 och s. 54). En tydligt platsspecifik syn på material fanns det enligt Weston i 1800-talets tendenser att bygga in nationalromantik i materialet (2003, s. 176). I norra Europa försökte arkitekter att arbeta med nationsspecifika material. Genom att i Finland och Norge arbeta med granit, själva berggrunden, försökte man rota arkitekturen i landskapet. Här fick graniten symbolisera hållfasthet och styrka. I Tyskland, Sverige och Danmark menar Weston att det istället var teglet som fick representera nationalidentiteten (Weston, 2003, s. 176 ff.).

Alvar Aaltos materialanvändning vid Arkitekturskolan i Helsingfors är däremot enligt Weston ett exempel på hur material kan användas för att ge status och särskilja byggnader och platser (Weston, 2003, s. 173). För att skilja ut byggnaden ifrån de andra fakulteterna lät Aalto täcka gårdsplanen utanför huset med vit marmor och som motiv anförde Aalto att mer ljus skulle reflekteras in i studiorna (Weston, 2003, s. 173). Även Dovey (1999) tar upp hur material kan användas för att särskilja och vad han menar statuera makt. Dovey exemplifierar hur 1980-talets höga företagsbyggnader skulle uttrycka styrka genom reflekterande glasytor och blanka granitfasader som särskiljde byggnaden ifrån en i övrigt asfaltspräglad omgivning (Dovey, 1999, s. 109). Dovey menar att stenanvändningen i den här typen av byggnader har nyttjas för att påvisa tidlösa och fasta värderingar och därmed visa på att företagen i byggnaden är trovärdiga (Dovey, 1999, s. 111).

Werne påtalar att materialitet inte är en oföränderlig egenskap hos ett visst material; vår inställning till olika material ändras, nya material tillkommer och nya materialbehandlingar och användningsområden sätts i bruk (Werne, 2003, s. 41). Kristina Fridh vill i sin artikel *Ytans Materialitet* genom att hänvisa till den japanska arkitekturens glasanvändning visa på den potential som material, och framförallt glas har, att skapa nya dimensioner till arkitekturen (Fridh, 2003, s. 56 f.). I Japansk byggtradition är samspelet mellan ute- och innemiljö viktigt, som ett resultat av årets klimatväxlingar. Ett exempel är *shoji*, halvtransparenta skjutdörrar med trägaller på (Fridh, 2003, s. 55). När SAANA arkitekter byggde N-Museum, 1997, lät de glas med platsfilm vara gränsmiljö mellan ute- och innemiljö och nyttjade genom glaset samspelet mellan ljus och skugga och lät samtidigt ytans föränderliga materialitet relatera till människors erfarenheter av *shoji* (Fridh, 2003, s. 55 f.).

Den eviga hållbarheten

En av de aspekter som visar på materialets föränderlighet är hållbarheten. Desiree Johansson är landskapsarkitekt och har i sin bok *Material i landskapet- om att åldras med skönhet* (2007) lagt fokus på olika materials förmåga att åldras med ett visst visuellt resultat. Johansson menar att olika material strävar efter olika jämviktsförhållande och att detta kan hjälpa materialväljaren att förstå vilket uttryck som kommer att uppnås (2007, s. 17). Förenklat menar hon att förädlade material strävar mot att återfå sitt ursprungstillstånd, vilket kan innebära nedbrytning i enkla föreningar, t.ex. betong blir till ballast och cementbrukets ingredienser. Sten, ett naturmaterial som inte förädlats av människan, bryts däremot ned mycket långsamt och är ett hållbart material (Johansson, 2007, s. 16).

Johansson menar att ju mer perfekt en yta ska vara ju mer stör materialets åldrande. Exklusiva miljöer med glasdetaljer, tropiska träslag och polerad sten ska uttrycka ungdom och därför krävs det ett underhåll som inte går att jämföra med det åldrande som t.ex. gamla timmerhus med lokalt huggen sten och hantverksmässiga detaljer tillåts visa på (Johansson, 2007, s. 30 ff.).

Åldrandeaspekten är också ett resultat av produktionen. För att undvika oönskat åldrande är konstruktion och dimensionering grundläggande (Johansson, 2007, s. 36). Under miljonprogrambygget använde man sig av rationella material och konstruktionsmetoder med förtillverkade element (Lindvall & Myrman, 2001, s. 76). Byggnaders träfönster ruttade i de prefabricerade väggelementen och i utemiljön har produktionstekniska metoder påverkat möjligheten för träd och växter att växa i marken (Lindvall & Myrman, 2001, s. 76). Weston menar att det idag finns en fixering kring att materialet ska vara hållbart och motståndskraftigt mot olika förhållanden. Nya materialsammansättningar och impregneringar mot diverse påverkningar skapas och forskning på molekylärnivå bedrivs för att finna mer resistent material som kan trotsa tiden (Weston, 2003, s. 119).

Graffiti och Färg

” Some people become cops because they want to make the world a better place. Some people become vandals because they want to make the world a better looking place.”

(Banksy, 2006, sid, 8)

Graffiti är, som den världskände gatukonstnären Banksys citat ovan anspelar på, oftast en illegal verksamhet. Det är också ett sätt att påtagligt förändra materialiteten på offentliga platser. Graffiti är kultur och om man vill en konstform; i sin fysiska form är det material, oftast färg som tillförs en plats; arkitekter och planerares intentioner till trots. Gatukonsten är kontextuell och verkar med platsers förutsättningar och möjligheter; den hamnar direkt i allmänhetens blickfång (Bou, 2006, s. 9). Den är samtidigt förgänglig och skapad under tidpress, där inte perfektion tillåts få samma utrymme som i en ateljé eller i hemmets privata sfär (Marc & Sara Schiller i: Carlsson & Louie, 2010, s. 9).

Roger Gastman beskriver i förordet till boken *Overground 2. 8 Nordiska Graffitimästare* (2006) av Barenthin Lindblad och Jacobson hur graffitin flertalet gånger, de senaste 30 åren, återuppfunnit sig själv som konstform. Gastman säger att graffiti har gått från subkultur till att hyllas på de finaste gallerierna och vara i media, till att åter bli en subkultur (Barenthin Lindblad & Jacobson, 2006, s. 5). Termen graffiti används i sin snävaste form för att referera till de *tags* (pseudonymer), *throw-ups* (text med konturer; mellanting mellan *tag* och *piece*) och *pieces* (täckande verk ”top-to-bottom” eller ”end-to-end”) som är sprungna ur

New Yorks hip-hop kultur i slutet av 1960- och under 1970-talet (Manco, 2005, s. 7; Jacobson, 1996, s. 76 ff.). På 1980-talet började termen *Street art*, gatukonst, att användas som ett samlingsnamn för all typ av gatukonst och i detta begrepp inkluderades även verk av graffitimålare, som använde sig av tekniker och motiv som inte hade någon relation till hip-hopens graffiti (Manco, 2005, s. 7; Carlsson, 2007, s. 3). Materialanvändandet och tekniken inom graffiti har sedan dess utvecklats och mångdubblats och det har blivit svårare att skilja mellan begreppen gatukonst och graffiti (Manco, 2005, s. 7). Carlsson delar upp begreppen genom att säga att gatukonsten har mer bildmässiga och ikonografiska motiv än graffitin medan andra t.ex. Louis Bou inte skiljer dem åt utan säger att graffiti är en del av dagens gatukonst som också kan benämnas *post-graffiti* (Bou, 2006, s. 7; Carlsson, 2007, s. 3).

Gatukonstens material är inte bara färg eller sprayfärg; idag används t.ex. mosaik, fotografibaserade kollage, pappersaffischer och kål som appliceras genom olika tekniker (Bou, 2006, s. 7). De senaste åren har gatukonsten fått stort genomslag både som politisk kraft och som konstform, den har inkluderats på såväl stora gallerier som använts i olika kampanjer (Kimvall, 2010, s. 83). Kimvall menar att det erkännande som gatukonsten fått är beroende av dess lättillgängliga budskap som blir intressant i nya kontexter, gatukonsten är lokal, förgänglig och i stort sett alltid illegal (Carlsson, 2001, s. 15; Kimvall, 2010, s. 84). Den klassiska graffitin däremot består ofta av komplicerade kompositioner, i t.ex. formen *wildstyle* där målningens rytm överordnas budskapet (Kimvall, 2010, s. 84). Kimvall beskriver graffitin, skild ifrån annan gatukonst, som en elitistisk och mansdominerad konstform, trots graffitins ursprung i arbetarklassen och trots att den under 1970- och 1980- talet, genom att utövas offentligt, skapade nya offentliga mötesplatser för olika sociala klasser och etniciteter (Kimvall, 2010, s. 85).

Exempel på hur gatukonstens uttryck har blivit mer accepterad är de lagliga graffitiväggar som finns bl.a. i Malmö. I Malmö finns det två lagliga väggar; en vägg, sedan 1983 på parkeringshuset Anna i Centrala Malmö, och sedan 2009 får även Folkets Parks vägg mot Parkgatan målas (*Trygghetsprogram* [online], 2011-05-18, s. 26; Boldt [online], 2011-05-18). I Stockholm, 2010, anordnade elbolaget Fortum en tävling kring målningar på elskåp där de vinnande bidragen skulle täcka 30 elskåp runt i staden. Målningarna var inte tänkta som permanenta verk utan skulle stå under resterande delen av året innan de togs bort (Fortumkampanjens hemsida [online], 2011-05-18). Hugo Röjgård, konst och kulturvetare, menar att Fortums kampanj hade tveksamma motiv och kanske mest handlade om publicitet för elbolaget. Han menar att elskåp är döda ytor som inte bidrar med något positivt för innerstadsmiljön och att de miljoner som elbolaget betalar för sanering kunde satsas på att skapa varaktiga konstprojekt på fler än 30 av bolagets 20 000 elskåp i Stockholm (Röjgård [online], 2011-05-18). Två andra exempel på laglig graffiti är initiativen *Graffitisounds* och *Graffitistigen*, i Seved i Malmö, där elskåp målades av gatukonstnärer. Dessa projekt tas upp närmare senare, i delen om Seved.

Gertrud Olsson tar upp färgmaterialet i sin bok *Färgens yta och Djup. Om färgmaterialets betydelse för synupplevelsen av färg* (2007). Angående färgens materialitet hänvisar Olsson till Åke Svedmyrs licentiatavhandling *Den målade fasadens materialitet* (2002) där han menar att färgens materialitet, dess visuella uttryck, är beroende av underlag, färgmaterial och sättet på vilket det appliceras på ytan (Olsson, 2007, s. 66). Färgens materialitet är också beroende av hur materialet åldras, eroderar, smutsas och slits (Olsson, 2007, s. 66). Uppbyggnadsmässigt kommer färgens viktigaste materialegenskaper ifrån dess pigment och bindemedel. Dessa komponenter bidrar till dess kvalitet (Olsson, 2007, s. 30). I Olssons bok ligger fokus för färgsättningen framförallt på byggnader och hon beskriver hur färg som material har varit omtvistat genom arkitekturhistorien. Färgen som material kom i nytt ljus i och med 1800-talets upptäckter att den gamla grekiska arkitekturens tempel inte alls

hade varit vita, som de tidigare beskrivits och som arkitekter upphöjt dem för att vara. I stället hade de antika templena och skulpturerna varit färgglada (Olsson, 2007, s. 20). Den kontroversiella upptäckten gjorde, menar Olsson, att färg fick högre status som material än vad det hade haft innan (2007, s. 20). Under industrialismen, 1840-talet-1970-talet öppnades de första färghandlarna och det industriellt framställda materialet kunde målas i klara färger (Olsson, 2007, s. 21). Motståndet mot den nya industriella arkitekturen, som bland annat konsthistorikern John Ruskin stod för i mitten av 1800-talet, menade att färg inte fick användas för att färglägga arkitekturen utan skulle brukas som ett självständigt material i byggnaden (Olsson, 2007, s. 22). Det som framförallt förändrade synen på färg som material är 1920-talets konstnärer och arkitekter, t.ex. Bauhausskolan, Bruno Taut och gruppen De Stijl. Bruno Taut jämförde färg med material som tegel, trä och plåt i sin vision om ”en bra bostad för alla” (Olsson, 2007, s. 24). I Bauhausskolan, med Walter Gropius som en av centralgestalterna, hade färgläran en stor roll jämbördig med andra materialläror; det som var den huvudsakliga skillnaden var att färg som material, inte kan nyttjas till att framställa föremål med. Däremot såg Gropius färgens potential i dess förmåga att förvandla formuttrycket (Olsson, 2007, s. 24).

Hur påverkar materialet vår platsupplevelse?

Catherine Dee, lektor i landskapsdesign på University of Sheffield, tar i sin bok *Form and Fabric in landscape architecture* (2001) upp detaljskalans värde för platsupplevelsen. Speciellt för barn är det viktigt att kunna känna gräset, lukta på växter och att kunna röra vid olika material för att lära känna sin fysiska omgivning (Dee, 2001, s. 190). Dee menar att designers fokuserar mycket på det visuella och att designers undervärderar värdet av ljud, ljus, lukt, känsel och smak; aspekter som i hög grad bidrar till hur vi upplever platser och därmed påverkar hur vi använder offentliga platser (2001, s. 191).

Angående om vi uppfattar materialet som tilltalande eller inte säger Johansson att individuella associationer skapade av barndomsminnen, av kunskap kring föremålets tillkomst och av händelser påverkar oss. Samtidigt påverkas vårt intryck av föreställningar kring t.ex. kvalitet, status och hållbarhet, oavsett ifall dessa är riktiga eller inte (Johansson, 2007, s. 20). Lindvall och Myrman för i *Vardagens arkitektur. Vem bestämmer din livsmiljö?* (2001) ett liknande resonemang som Johansson kring vad det är som påverkar vår syn på vår omgivning. De säger att värderingar, kontextuellt skapade, styr oss när vi bedömer arkitekturens kvalitet. Vissa faktorer är mätbara, som hållbarhet och funktionsduglighet, men när det kommer till estetiken brukar det, menar Lindvall och Myrman, talas om att kring smak ska man inte diskutera. De menar dock att det finns en poäng att göra det, eftersom, liksom avsnittet kring materialitet ovan påtalar, utformningen inte gjorts på objektiva grunder (Lindvall & Myrman, 2001, s. 35). Lindvall och Myrmans tyngdpunkt i boken ligger på de avsikter som denna *någon* har haft när omgivningen utformats. De menar att det nu, liksom genom historien, har funnits grunder för den arkitekturens uttryck men att gestaltningen ofta beskrivs med känslouttryck och ord om trender (Lindvall & Myrman, 2001, s. 35).

”Om vi vill förstå den arkitektur vi ser och upplever, värdera dess kvaliteter och vara med och påverka dess utveckling, så behöver vi instrument i form av kunskaper och insikter. Vi måste uppfatta arkitekturens sammansatta struktur och särskilja dess delar. Vi måste lära oss att beskriva, analysera och värdera delarna, både de enkelt mätbara och de till synes subjektiva. Vi måste lära oss att utifrån delarna se helheten och värdera dess arkitektoniska kvalitet.”

(Lindvall & Myrman, 2001, s. 35)

Det angreppssätt som avses i citatet ovan, för att förstå arkitektur, menar att delarna skapar helheten. Lindvall och Myrman tar senare upp detaljen som en viktig del i denna förståelse. De menar att det är i hög grad genom detaljer som vi uppfattar vår omgivning, såväl den privata bostaden som det offentliga torget (Lindvall & Myrman, 2001, s. 55). Kirkwood menar att det på detaljnivå är lättare att finna avsaknaden av kvalitet än vad det är att urskilja närvaron av kvalitet (Kirkwood, 1999, s. 17). För att landskapsdetaljen ska vara bra behövs enligt Kirkwood hänsyn tas till en rad olika faktorer (Kirkwood, 1999, s. 49). Om detaljen kommer att fungera som avsett utifrån platsens förutsättningar, ifall strukturen kommer att förändras över tid, klimatpåverkan och huruvida detaljen stödjer de konceptuella idéerna kring utformningen, är alla hänsynstagande som måste göras. Kirkwood menar att just brister kring hållbarheten, i detaljutformningen på offentliga platser, är vanliga (Kirkwood, 1999, s. 49 f). Materialet på detaljnivån utgår enligt Kirkwood ifrån dess tillgång och dess kompatibilitet (Kirkwood, 1999, s. 63).

Ovan förda resonemang handlar alla om hur vi värderar vår omgivning och hur vi påverkas av den. Det är ord som beskriver samband som inte består av ord. I Boken *The Words Between the Spaces, Buildings and Language* (2002) tar Thomas A. Markus och Deborah Cameron upp hur språket och i synnerhet det skrivna språket bidrar till hur vi värderar vår byggda omgivning (2002, s. 93 ff.). I den värderande diskursen kring arkitektur ingår det tyckande och beskrivningar som finns i såväl guideböcker och akademiska texter kring historiska platser, som hur arkitektävlingars kritik bidrar till hur värderingsgrunderna ser ut (2002, s. 94 f.). I och med det skrivna språket produceras en värdegrund och Markus och Cameron menar att journalister som i dagstidningar värderar ny arkitektur, i samma sektion där filmer, teater och annan samtida konst recenserar gör detta av två anledningar (2002, s. 95). Dels vill journalister vara med och påverka den framtida arkitekturen genom att appellera till de media- och kritikkänsliga politiker och makthavare. En annan aspekt är, menar Markus och Cameron, att journalister vill utbilda folkets smak (2002, s. 95). Arkitekturrecensioner är relativt nya och då människor inte är lika säkra på sin smak vad det gäller arkitektur som de är angående t.ex. film och böcker, så tenderar gemene man att i större utsträckning ta efter de värderingar som tidningar uttrycker (Markus & Cameron, 2002, s. 95). För att en åsikt ska ha giltighet handlar det om, påpekar Markus och Cameron, förmågan att kunna uttrycka sin åsikt på ett sätt som relaterar till konventionerna, att kunna motivera sin värdering på ett sätt som gör den tolkningsbar inom relevant diskurs (2002, s. 96).

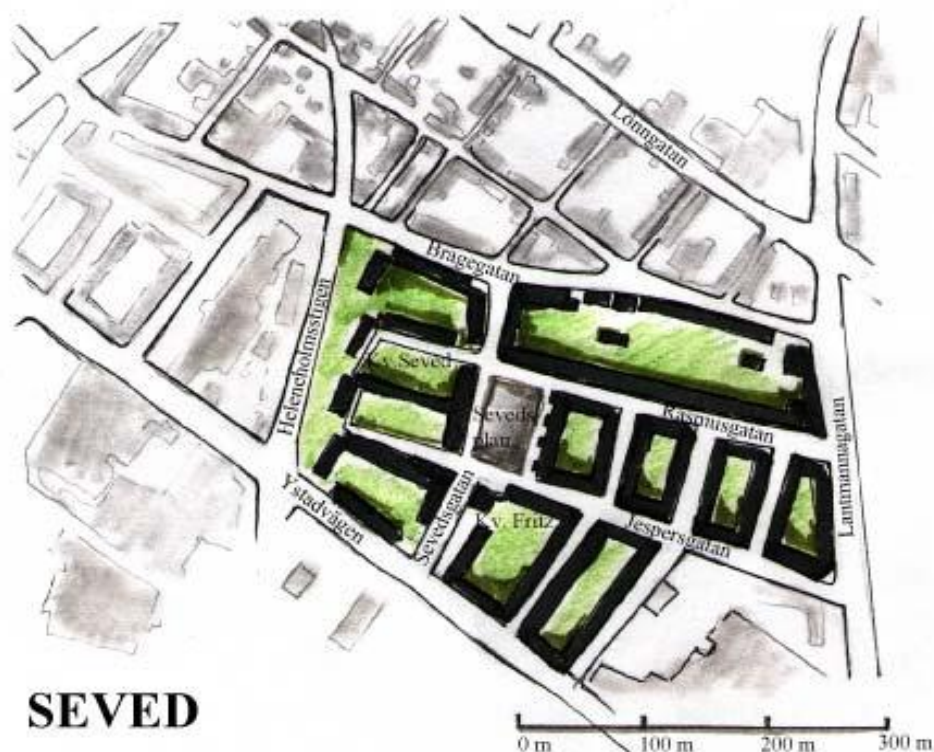
Litteraturstudien visar att vår uppfattning av omgivningen är uppbyggd av flera olika komponenter. Värderande diskurser, människors egna erfarenheter och värderingar, arkitekturens beståndsdelar och helhetsintryck, underliggande strukturer och olika aktörers viljor att definiera platser; är alla bidragande orsaker till att vi ser på en plats på ett visst sätt. I nästa del, exemplifieringen av Seved fokuseras närmare på hur material kan användas som ett sätt att visa upp en ny bild av ett område.

BOSTADSOMRÅDET OCH DESS MATERIAL - SEVED

Seved, ett bostadsområde

I Malmö, angränsande till Södervärn, ligger bostadsområdet Seved, ofta benämnt som Södra Sofielund. Seved är i sin tur ett delområde i Södra Innerstaden, en av tio stadsdelar i Malmö (*Fakta om södra innerstaden*, [online], 2011-05-11). Seved ramas in av Ystadvägen i söder, Bragegatan i norr, Lantmannagatan i öst och Helenholmstigen i väster. Det finns småindustrier, verksamhetsbyggnader och bostadshus i området. Merparten av bostäderna i området är hyresrätter som förvaltas av såväl privata hyresvärdar som av större fastighetsbolag. Den största hyresvärden i området är MKB fastighets AB, Malmö Kommunala Bostadsbolag (*Områdesprogram Seved* [online], 2011-05-11).

Bebyggelse består av kvartershus ifrån slutet av 1800-talet, flerfamiljshus ifrån 1930-talet samt hus ifrån 1950-talet. Denna senare 1950-talsbyggnation, kvarteren Seved och Fritz, består av tre- fyra våningars hus dels i tegel och dels med fasader av gul och brun plåt samt ett åtta våningars punkthus med putsad fasad. Kvarteren Seved och Fritz byggdes till väster och söder om Sevedsplan, som idag är områdets torgyta och mötesplats (Tykesson, 2002, s, 154 ff.; *Områdesprogram Seved*, [online] 2011-05-11). Innan 1950-talets ombyggnation var Sevedsplan en del av en ängs och odlingsyta som gick fram till Heleneholmstigen, dagens cykelväg. Där Heleneholmstigen går idag gick fram till 1971 järnvägen mot Falsterbo-Skanör (Tykesson, 2002, s, 154 ff.).

Kartbild av Karin Ingemansson, 2011.

I Seved bor det ca. 4500 invånare och hälften av dessa är mellan 19 och 44 år. En familjs disponibla medelinkomst är ca. 147 000 kr/år och det är mindre än hälften av Seveds invånare som förvärvsarbetar (*Områdesfakta Södra Sofielund* [online], 2011-05-18). Det är relativt stor omflyttning i området, 25 % flyttar in eller ut årligen och många är födda utomlands, främst i Irak, Bosnien-Hercegovina, forna Jugoslavien, Polen och Danmark (*Områdesprogram Seved*, [online] 2011-05-11).

De senaste åren har media talat om Seved som ett relativt problemfyllt område. I år, 2011, har mediafokus framförallt legat på bristerna i områdets bostäder som beskrivits i ordalag som misär och slum (se exempelvis Westerberg & Pedersen, 2011-04-14; Westerberg & Pedersen, 2011-04-17). Denna mediabild är en del av hur området skildras för omgivningen. En annan del av hur området speglas utåt är hur materialvalen på de offentliga platserna mellan bostadshusen i området ser ut. De senaste två åren har laglig graffiti infogats som material på Seveds gator, placerat på elskåp runt om i området. Hur kommer det sig att man valde just detta material och vad är det tänkt att uttrycka? Innan vi går in på graffiti användandet i Seved ska vi se hur området i nuläget definieras av Malmö Stad.

Områdesprogram Seved

Kommunstyrelsen i Malmö upprättade 2010 ett områdesprogram för en socialt hållbar utveckling i Malmö. Som ett av fyra områden i Malmö (övriga är Holma-Kroksbäck, Herrgården och Lindängen) identifieras Seved som bristfälligt avseende den sociala hållbarheten (*Områdesprogram Seved* [online], 2011-05-11). Malmö Stad vill genom programmet sammanföra olika aktörer i Seved, t.ex. fastightsägare, invånare, företagare och ideella föreningar, för att dessa tillsammans ska bidra till en socialt hållbar utveckling. Som en del i hållbarhetsbegreppet, som innehåller flera aspekter, finns idéer kring förändringar i den fysiska omgivningen (*Områdesprogram Seved* [online], 2011-05-11). Ett långsiktigt mål som är uppställt är:

”I Holma-Kroksbäck/Herrgården/Lindängen/Seved ska den fysiska utvecklingen vara en bärande kraft som leder den sociala utvecklingen framåt i den grad att det blir en förebild för arbetet med sociala förändringar.”

(*Områdesprogram Seved* [online], 2011-05-11, s. 5)

Seved betraktas i områdesprogrammet som att det har ett attraktivt läge men att finns det stora behov att förändra den fysiska omgivningen framförallt genom underhåll av bostadsfastigheterna (*Områdesprogram Seved* [online], 2011-05-11, s. 6). För att förbättra den fysiska omgivningen handlar det enligt områdesprogrammet om att integrera Seved mer med omgivningen och även öka tryggheten inom området och för det behövs det förbättrade trafikstrukturer, t.ex. cykelvägar, samt en tryggare trafikmiljö inom området (*Områdesprogram Seved* [online], 2011-05-11, s. 13). Det som är genomfört, när denna uppsats skrivs, angående den fysiska förändringen i Seved är framförallt förbättrad belysning genom nedklippning av buskar och trafikregleringar, i övrigt är det mest kartläggningar och enkätundersökningar som genomförts (Hultenmo, 2011).

Sedan 2008 finns det i Seved ett liknade arbete, *Turning Seved*, som också hade som delmål att förbättra den fysiska omgivningen i området, detta arbetet ska länkas in i områdesprogrammet (*Områdesprogram Seved* [online], 2011-05-11, s. 14). Det finns i och med programmet ett definierat behov av att arbeta med området, ifrån kommunens sida, men inom området sker det också en del arbete för att förändra den fysiska miljön.

Malmö Stads syn på graffiti och graffiti i Seved

I Seved har man valt att arbeta med graffiti som en del av materialet på offentliga platser. Det har skett i två projektarbeten; *Graffitisounds* 2009 inom Seved, och *Graffitistigen* 2010 som är ett stråk som går mellan Seved, Södervärn och Möllevången. Inom båda projekten har man arbetat med att skapa gatukonst på ett antal elskåp, på initiativ av sevedsbor och ett samarbete mellan MKB, Kulturexpressen, elbolaget Eon och gatukonstnärer (Häggström [online], 2011-05-20; Westerberg, 2010-10-31; MKB hemsida, [online], 2011-05-11). För Eon har det varit ett sätt att slippa saneringskostnader. De menar att man inte klottrar på det som är fint (*Tidningen Södra Innerstaden* [online], 2011-05-11).

I Trygghetsprogrammet för Malmö delger gatukontoret sin syn på graffiti. De menar att de två lagliga väggarna medför positiva värden.

”Det positiva med detta är att staden erbjuder plats för en modern konstform och ger signalen om en öppen och tolerant stad.”

(*Trygghetsprogram* [online] 2011-05-18, s. 26)

I Trygghetsprogrammet menar Malmö stad att problemet är det som målas utanför dessa väggar. Angående graffiti står det bl.a. att tags går under benämningen klotter och är något som oftast förfular gatumiljön. Trygghetsprogrammet säger att polisens åsikt är att klotter ökar i närområdet av de lagliga väggarna och denna illegala verksamhet och vandalism ska motverkas, helst tas bort inom 24 timmar. Trygghetsprogrammet utgår ifrån forskning och hänvisar bland annat till Broken Windows theory (Wilson & Kelling, 1982), som menar att skräp föder skräp, dvs. att är en plats trasig och skräpig så eskalerar vandalismen (*Trygghetsprogram* [online], 2011-05-18, s. 26). Graffiti användningen i Seved har delvis använts som ett sätt att minska klotter vilket går i linje med Malmö Stads syn på graffiti. Men Malmö Stads inställning till graffiti är samtidigt tudelad; å ena sidan menar Malmö Stad att graffiti är accepterat på vissa väggar å andra sidan att dessa väggar, enligt polisen, ger upphov till ökad vandalism.

Elcentralen på Sevedsplan. Graffitisounds 2009, av Limpo (vänster).

Elskåp vid Nobelvägen/Spårvagnsvägen. Graffitistigen 2010, av Bates (höger).

Foto: Karin Ingemansson, 2011.

Möte med Robert Rosenqvist

Robert Rosenqvist är boendesocial utvecklare för MKB Fastighets AB, i Seved. Han har varit delaktig som representant för MKB i projekten *Graffitisounds* och *Graffitistigen* i Seved. Vid ett möte på MKB:s kontor på Sevedsplan, den 11e maj 2011, berättade han om varför MKB valt att satsa på graffiti i Seved och hur projekten organiserades. Avsnittet nedan är en fritt återgiven redogörelse för vårt samtal.

Robert Rosenqvist förklarade att för MKB handlar det om att skapa en miljö som de boende i området känner att de är delaktiga i och som gör att de upplever att de kan påverka sin boendemiljö. Att Minna Ågren, en av initiativtagarna till *Graffitisounds* och *Graffitistigen*, bodde i Seved kändes viktigt för att projekten skulle bli av. Startskottet till samarbetet dem emellan var ett plank på en bostadsgård i Seved. Minna Ågren hade tidigare kontaktat MKB angående planket på en av MKB's bostadsgårdar för att hon ville att det skulle målas av Limpo [gatukonstnär i Malmö, bildexempel ifrån Sevedsplan ovan] tillsammans med barn i husen. Just samarbetet gjorde att Rosenqvist tyckte att det var en bra idé. Det var ett sätt att interagera de boende i utformningen av deras egen hemmiljö. Det centrala för Rosenqvist är den sociala dimensionen, han tror att man trivs ifall man själv varit med och bidragit till sin boendemiljö

I *Graffitisounds* (2009), som gjordes inom området, målades 12 elskåp och det finns idag fem stycken målningar kvar, som inte ha blivit klottrade på [se bildexempel nedan]. MKB stod för färgen och elbolaget Eon tillhandahöll ytan, elskåpen. Rosenqvist sa att graffiti antagligen uppfattades som lite ungdomligt och att det kanske framförallt sammanförde unga människor. I Seved finns också *Barn i Stad*, [en pedagogisk och social verksamhet kring odling] ett projekt som nu är slut och som övergått i en ideell förening. Föreningen skapar möten för människor i alla åldrar och odlingstemat går igen i området, alla nyinflyttade hos MKB får en pallkrage att odla i på sin gård. I Seved finns mosaik på gator, fasade och torget, vilket tillkom för ett par år sedan, även då var det en sevedsbo som var initiativtagare.

Gällande graffitin i Seved sa Rosenqvist att det är en jättevinst att media äntligen skrev positiva saker om området. Angående frågan om han trodde att det kan spridas till andra områden i Malmö, svarade han ja, men han trodde inte att det finns samma behov av att sätta avtryck på sin omgivning i t.ex. Västra Hamnen som det finns i Seved. I Rosengård och Kroksbäck har MKB nu börjat jobba med liknade målningar i bostadsmiljöer, på t.ex. uthus.

Rosenqvist tog upp det paradoxala med att graffiti är sprunget ur en subkultur, där den illegala dimensionen ofta ses som central och att det därför var flera konstnärer som inte ville ställa upp; de ville inte uppfattas som att de sålde ut sig. Vad det gäller hållbarheten så finns i dagsläget ingen plan på hur man ska göra för att bibehålla målningarna på elskåpen. Ska det bli nya målningar på elskåpen så ville Rosenqvist att man lackar färgen så att det går att ta bort klotter, men han menade att Eon inte tillåter det eftersom deras lås på elskåpen kan förseglas av lacken. Rosenqvist menade att för att graffitikonstnärerna ska få ha kvar sina verk måste de ha en viss nivå men han sa att han inte är rätt person att döma vad som är fint och fult. Han trodde att det kan bli mättat på graffiti, han menade att de inte vill att det ska se ut som ett tivoli i Seved. Ibland har de tänkt tankar som att ”Wow, tänk det kan bli som Soho eller som i Berlin”. Men det är ett vanligt område menade han. På frågan hur MKB vill att man ska tänka om Seved, när de ser graffitin pratade Rosenqvist om MKB:s honnörssord som är ”Helt, rent och snyggt”. Själv säger han ”Helt, grönt, rent och skönt”. Rosenqvist ville att man ska tänka att Seved är ett ”...skönt, gött område”.

På frågan hur MKB tänker kring dyra material som de har använt i Västra Hamnen i Malmö, svarade Rosenqvist att det som är fint i Västra Hamnen är väl fint i Seved också, men

han återkom till MKB:s honnørsord. Det handlar om att förebygga nedsmutsning. Han jämförde med Broken Window; är det rent så smutsar man inte ned, är det trasigt innebär det fortsatt demolering.

Rosenqvist framhöll att det är viktigt med ett långsiktigt tänkande när man förändrar omgivningen men att processen ibland tar alldeles för lång tid. Små insatser kan dessutom göra stor skillnad; att se en solros växa upp på ett par månader gör att de boende direkt ser att det händer något.

Humphrey Bogart, av GRINAID, ifrån 2009, elskåp på Sevedsplan (vänster).
Exempel på Rasmusgatan målat 2009, som inte hållit lika bra (höger).
Foto: Karin Ingemansson, 2011.

DISKUSSION

Platsidentitetens koppling till material

Huvudfrågan i denna uppsats är vilken betydelse materialvalet i ett område har för områdets platsidentitet. I diskussionsdelen vill jag, till skillnad från i litteraturstudien, börja med materialet. Hur tillskrivs en plats material olika värden och vad vill materialväljaren att materialet ska signalera? Plats och identitet diskuteras sedan, först med fokus på generella resonemang kring vilken betydelse en plats material har för ett områdes identitet och därefter förs en mer specifik diskussion kring graffiti i Seved. Såväl Weston (2003) som Kirkwood (1999) beskriver hur man kan arbeta med material utifrån en plats förutsättningar och på så vis få en större *platskänsla*, *sense of place*. Jag vill i min diskussion ifrågasätta platskänslan som ett uttryck för något som närmast tangerar det essentiella. För vad är en plats, vad består dess identitet i och hur uttrycks denna identitet?

Materialvärdering

Litteraturstudien kring material visar hur olika värden tillskrivits olika material. Weston (2003) beskriver hur material har värderats olika genom historien och hur arkitekter genom tiden har ändrat sitt synsätt på hur materialet bör verka som en del av arkitekturen. Lindvall och Myrman (2001) menar att vissa kvalitéer är mätbara t.ex. funktionsduglighet och hållbarhet medan andra, som estetik, inte går att mäta. Weston (2003), Lindvall & Myrman (2001) och Werne (2003) talar alla om hur modernisterna, i och med begreppets omfång, haft en tvetydlig hållning till materialitet; där vissa modernister ansåg att materialen skulle framhävas i sin materialitet medan andra modernister ville dölja materialet genom abstraktion och slätmålade ytor.

Det som är centralt i resonemangen kring modernisterna och kring materialval är att det har funnits förhärskande idéer om vad som är god arkitektur och hur detta kan gestaltas genom material. Även när det fanns en strävan efter funktionsduglighet och när symboliska värden ansågs vara mindre viktiga, så skulle materialet uttrycka just denna funktionsduglighet; materialet skulle synliggöras och på ett sätt verka som bevis för det byggdas struktur och funktion. Att material sedan är mer eller mindre lämpliga för ett visst ändamål är en annan sak. Det finns antagligen inte alltid en avsikt med att visa på idéer och värderingar genom det byggda. Det hindrar inte att olika värden ändå ha tillskrivits olika material utefter tidens tankegångar och värderingar, oavsett vad intentionerna med materialvalet har varit.

Det kan också vara enskilda intressen som verkar bakom materialvalen. Ett exempel på detta är Doveys resonemang kring stenanvändning och glas på 1980-talets tornlika företagsbyggnader som ett sätt att visa på fasta värderingar (1999, s. 111). Hans exempel visar också att det kräver att mottagaren, om än på ett subtilt vis, förstår vad som avses med de valda materialen; att betraktaren förstår att sten- och glasmaterialet ska indikera makt och trovärdighet.

Att just sten är ett tecken för hållbarhet och tidslöshet är anmärkningsvärt kanske mest för att det är ett exempel på hur materialegenskaper, dvs. mätbara kvalitéer, kan ge symboliska värden till ett material. Werne påtalar att de immateriella tankegångar som ofta finns innan skapandet kan bli till en boja vid fullbordandet, eftersom att det kräver underhåll (1987, s. 129 f.). Detta resonemang är särskilt intressant när man ser det kopplat till hållbarhet. Weston menar att det finns en fixering kring hållbarhet idag (2003, s. 119), något

som uttrycks av såväl Lindvall och Mymans (2001) kritik mot miljonprogrammet som av Johanssons (2007) fokus på det sköna åldrandet. Att hållbarhet är ett av vår tids nya ledord är tydligt; i materialsammanhang handlar det då även om att slippa ett alltför tidskrävande underhåll, vilket kan ses som den boja Werne talar om. Är ett material hållbart kan det idag på så vis få högre status som material.

Prissättningen av ett material är en värdering i sig, samtidigt är det ett konkret förhållningssätt till materialet som liknar hur hållbara material får betydelse; ett dyrt material, som guld, liksom Weston påtalar, indikerar rikedom (2003, s. 172 f.). Rikedom visar på status. Miljonprogrammen å andra sidan, som Lindvall och Myrman (2001) menar använde sig av material som var effektiva och billiga i första hand, visar på en annan mätbar kvalitetsfaktor i materialdiskussionen. I Miljonprogramsbygget grundades materialvalet inte i första hand på värderingar utan det handlade istället om ekonomi och effektivitet när det kom till valen angående material. I fallet med miljonprogrammet är det snarare helhetsidén, att lösa bostadsbristen effektivt utefter vissa ideal som ligger till grund för hur materialet infogats.

Weston (2003) menar också att tillblivandet av materialet påverkar hur det uppfattas. Ett hantverk är enligt vår samtida syn på material mer värt än en prefabricerad artefakt, men vem bedömer hantverket?

Graffiti ett ohållbart material i tiden

I fråga om graffiti som materialval blir värderingen lite extra intressant. För att motsäga mig själv så är graffiti egentligen inget material, det är snarare ett sätt att förändra en ytas materialitet genom att påföra en annan materialitet, graffitifärgens. För en planerare skulle graffiti därför kunna ses som en form av anitmaterial - det döljer det planerade materialets uttryck. Ur en diskussion kring vilka idéer som styr när material infogas kan det också sägas att graffiti varken är hållbart eller speciellt dyrt (om man bortser ifrån saneringskostnader).

Graffiti handlar i stället mycket om tillblivandet eftersom att det är utifrån den stunden, själva utförandet, som graffiti värderas allra mest, det t.o.m. kriminaliseras. Den illegala aspekten av graffiti kan därmed skapa ambivalens hos betraktaren; det kan vara svårt att tolka vad graffitin uttrycker eller vilken kvalitet betraktaren egentligen anser att målningen har för sammanhanget. Som uppsatsen har visat så kan graffiti också vara laglig men hur värderas graffiti då? Ifall graffiti nu varken är hållbart eller ens planerat som material på en plats kanske värderas det då i stället utefter att det är ett hantverk? Många skulle nog svara ja, det är ett hantverk, många skulle svara nej och en del skulle antagligen säga att det beror på. Malmö Stad väljer det sista alternativet, när de i *Trygghetsprogrammet* skriver att de lagliga graffitiväggarna ger staden en chans att visa att Malmö Stad är tolerant i och med att staden ger plats åt en modern konstform (*Trygghetsprogram* [online] 2011-05-18, s. 26). När sedan Malmö Stad klassificerar graffiti som vandalism, när det inte är på lagliga väggar (*Trygghetsprogram* [online] 2011-05-18, s. 26), ses graffitin ur ett annat perspektiv. Enligt Malmö Stad är graffiti en modern konstform på vissa platser medan det är vandalisering på andra platser.

Egentligen har inte ursprunget till den idéen som Malmö Stad uttrycker med materialet i sig att göra. För precis av samma orsak som man inte får asfaltera var man vill eller bygga hus var än det känns rätt, så får man inte heller skapa konst var man vill. Ytorna i staden är inte fria i lagens mening. Det som kan sägas är att graffiti drastiskt påverkar en plats genom sin närvaro och det blir ofrånkomligt en kommentar om rätten till att utforma platsen och rätten att sätta avstamp, oavsett upphovsmakarens intentioner. Graffiti kan också ses i ljuset av det

resonemang som Dovey tar upp genom sitt refererande till Lefebvre som menar att mening kan ges åt platser genom att ta sig rätten att leva i staden och transformera platser i strävan efter lek och glädje, som en motsats till marknadens makt (Dovey, 1999, s. 46). Ska graffitiutövandet ses som ett motstånd måste det kanske ske på illegal väg men det är antagligen inte den delen av graffiti som Malmö Stad menar gör det till modern konstform. För graffiti-kulturen kan Malmö Stads förhållningssätt vara en form av paradox under förutsättning att graffiti-målare inte ser det lagliga utövandet som en del av en ny rörelse som kan ta avsteg ifrån subkulturens normer.

Färg i sig har genom historien haft en lite problematisk roll som material liksom Gertrud Olsson (2007) visar. Dels gör Olsson detta när hon tar upp hur historiker gärna ville behålla idén om den antika arkitekturen som vitmålad och dels genom att beskriva Bauhausskolans förhållande till färg som en egen materiallära, precis som Bauhaus förhöll sig till andra material (Olsson, 2007, s. 24). Gropius såg färgens potential i att ändra en ytas form (Olsson, 2007, s. 24) och även om han inte avsåg graffiti i sina resonemang är detta kanske precis vad som sker med graffiti-täckta fasader och ytor, de får en helt ny form.

Tolkningen av ett material beror, som litteraturen visat, även på vilka erfarenheter tolkaren har. Delvis handlar det om det som Werne (2003) tar upp, att vi lär oss om vår materiella omgivning genom att interagera med den och förstå materialens kontext och beteende. Vi får erfarenheter av materialets beteende. Fridh (2003) tar upp en annan aspekt, det hur materialitet kan användas för att skapa nya dimensioner åt arkitektur. Hur i Fridhs fall glas, kan uttrycka kulturella erfarenheter och samverka med naturens förutsättningar, ljuset och ute- och innemiljön (2003, s. 56 f.). Såväl Wernes som Fridhs resonemang visar på att materialet i sig kan uttrycka vissa processer eller tilltala våra erfarenheter, som i viss mån är individuella. Erfarenheter hjälper oss att tolka en plats och dess material, de hjälper oss att förstå samband och de hjälper oss att förstå det som inte ord har beskrivit. Samtidigt finns det inga garantier för att tolkarens erfarenheter bidrar till den tolkning av materialet som materialväljaren avsett.

En plats materialitet handlar enligt ovan förda resonemang om det uttryck som materialet på platsen ger upphov till. Om man bortser från ett materials lämplighet kan man säga att materialväljaren vill att materialen ska signalera koncept sprungna ur tidens idéer, som i dag kan vara hållbarhet, appellera till våra erfarenheter och vår föreställningsvärld eller att material ska visa på särskilda aktörers värderingar eller status som byggnaden eller platsen får representera. Uppfattningen av materialet beror såväl på materialets egenskaper som på hur vi kan förstå dessa genom våra sinnen och genom samspelet med platsens förutsättningar, så som de tolkas.

Platsens materialitet, en del av dess identitet

Platsen är viktig för hur materialet uppfattas. Varför det är så finns det lite skilda meningar om. Weston (2003) liksom Kirkwood (1999) talar om materialets förmåga att gestalta en platskänsla när materialvalen speglar platsens förutsättningar och omgivande landskap. För denna *sense of place* i staden ska uppnås borde det då också vara givet vem som bestämmer ett urbant bostadsområdes förutsättningar och vilka faktorer som bidrar till platsförutsättningarna. Men som resonemangen kring plats i denna uppsats har visat så är det inte självklart vad som är en plats. Alltså är dess förutsättningar inte heller givna. Robins hävdade i sitt resonemang att det under postmodernismen funnits en vilja att återgå till det lokala och att därmed visa på platsers betydelse, som en reaktion mot modernismen (Robins, 1999, s. 310). Kanske vill vi så gärna att ett material ska vara av lokalt ursprung och att

platsen ska ha en genuin platskänsla att vi är beredda att tydligt definiera platsen och samtidigt kategorisera materialet som lokalt trots att sanningen är mer komplex än så? Hur långt materialet egentligen har fraktats eller under vilka premisser materialet har tillkommit kanske inte blir lika intressant när det överskuggas av en strävan efter att hitta det specifika med platser och kategoriskt försöka urskilja platsens identitet i relation till andra platser.

Jag tror att det som är viktigt vad det gäller att infoga material utifrån en platspecifik intention istället är att ta hänsyn till de associationer som det valda materialet kan ge upphov till på den specifika platsen. Olika material får olika betydelser på olika platser i och med den historiska och samtida kontext i vilken platsen verkar. Det kan exemplifieras med t.ex. tegel. Tegel på olika platser i den lilla sydsvenska småstaden kan kanske för den kunniga genom sin färg visa på lertäkters källa och slutsatser kan dras kring när tegelarkitekturen byggdes och i vilket tegelbruk materialet tillverkades. Teglet kan i den kontexten vara ett tecken på ett lokalt arv, på en för de flesta relativt okomplicerad samtida relation till historien som avspeglas i stadslandskapet. Tegel på en annan plats kan däremot väcka avsky hos betraktaren. När jag under tiden som denna uppsats skrevs besökte Elmina Castle, ett fort på Ghanas sydkust som användes som knutpunkt för slavhandeln under kolonialtiden, blev tegelmaterialets indikationer istället en obehaglig påminnelse om historien. I en av de mörka källarhålorna där åtskilliga människor mist sitt liv fanns segment av rött tegel på väggarna. I mitten av rummet fanns också pelare byggda i gult tegel. Guiden pekade först på det gula teglet och sa ”Där ser vi holländarnas verk” och sedan på det röda teglet och sa ”Här kan vi se att briter har byggt till”. Teglet visade i och med sin färg på ursprung. Men det indikerade strukturer större och långt mer obehagliga än så, teglet visade också på materialets verkan att beröva människor liv och frihet och det tydliggjorde ett absurt system där vissa länder definierade platsers inneboende egenskaper och syften. Platsen och dess material har en direkt relation till historien, när historien gör sig känd ses inte materialet med samma ögon.

Min utgångspunkt för platsbegreppet är Cresswells resonemang att en plats är en fysisk uppbyggnad och att vi använder oss av platsbegreppet för att förstå vår omgivning (2004, s. 11). Carter (1993), Cresswell (2004) och Kärholm (2004) säger att de geografiska områden som vi benämner som platser anser vi är särskilt meningsfulla, det finns ett värde placerat i dem. Cresswell motsätter sig Doreen Masseys förhållningssätt till plats som en process, ett ickestatiskt tillstånd med flera identiteter vilka skapas i relation till, och i interaktion med, såväl andra platser som den historiska identiteten (Cresswell, 2004, s. 69), alltså något som inte är direkt beroende av avgränsningar. Detta trots att Cresswell själv säger att vi använder oss av begreppet för att förstå vår omgivning. Plats är alltså även enligt Cresswell en form av social konstruktion. Cresswells och Masseys idéer är inte oförenliga. För liksom Tuans (1974; 1975) tankar kring varför vi tolkar en plats som vi gör, genom våra erfarenheter, inte nödvändigtvis borde sättas som motsats till att platsen dessutom är ett medel för strukturella maktförhållanden som Dovey (1999) menar, så borde inte en diskussion kring varför platser inte ständigt är under process göra platser mindre meningsfulla. Det är två olika saker; dels påverkas vi av en plats på grund av underliggande strukturer, oavsett strukturernas dynamik, och dels uppfattar vi en plats på grund av våra egna erfarenheter och värderingar.

Den ena delen av uppfattningen är den som Lilja (1999), Lindwall & Myrman (2001) och Johansson (2007) tar upp när de säger att uppfattningar om vår fysiska omgivning skapas av ett flertal variabler, där erfarenhet och värderingar spelar en viss roll. Den andra delen, platsskapandet, är det som Erica Carter et. al (1993) för ett resonemangen kring när de säger att platsers betydelser och vårt behov av att definiera platser uttrycks när platser namnges och när sociala relationer och symboliska värden översätts till byggd form. En plats avgränsningar och identiteter fås enligt detta synsätt genom definitionen av platsen. Huigen och Meijering (2005) menar, liksom Carter et. al (1993) och Kuipers (2005), att det är när vi benämner

platser och ger dem värdefulla attribut som de får identitet. Identitet är därmed är en social konstruktion. Huigen och Meijering menar att det finns flera platsidentiteter skapade utefter flera olika aktörers mål och att dessa skapas via kommunikation och via karaktäristika som utnyttjas på platsen (2005, s. 22). Denna karaktäristika kan då ses vara t.ex. materialet som lyfts upp och som via kommunikation blir en del av platsens identitet.

Jag vill se både kommunikation och byggd form/arkitektur som ett uttryck och medel för platsidentitet. Skillnaden är att arkitektur aldrig kan tala för sig själv på det språk som vi talar. Den värderingsdiskurs som Marcus och Cameron (2002) tar upp visar hur värderingar kan få fäste och legitimitet. Värderingar byggs inte i material men de kan exemplifieras i material när en diskurs kring dem sker samtidigt. Värderingsdiskursen som Marcus och Cameron menar att bl.a. arkitekturkritiker och journalister står för (2002, s. 95) är en del av hur vi kan förstå varför vissa platser anses vara värdefulla och andra anses vara mindre betydelsefulla. Materialet är en del av arkitekturen på platsen, en skala av platsen, och beskrivningar av material ingår därmed i denna värderingsdiskurs.

Graffiti, en annan bild av Seved

Enligt litteraturens resonemang, där platsidentitet ständigt skapas av olika aktörer med olika mål och diskursen samtidigt är viktig för hur vi värderar platser, blir också medias bild av ett område viktig. Aktörer kan då ses som alla som vill ge en bild av området och där ibland finns media och Malmö Stad som ger området en geografisk indelning kring vilken statistik och programförklaringar upprättas. I fallet Seved, har media de senaste åren målat upp en relativt dystopisk bild av området. Områdesprogrammet ringar även det in Seved geografiskt och detta med en ansats till något konstruktivt ifrån ett identifierat problem. I och med den makt som platsen anses ha för problemen, enligt Områdesprogrammet, blir platsen också starkare som just plats.

I samtalet med Rosenqvist var det påtagligt att det arbetet som MKB höll på med i Seved var ett sätt att förändra bilden av området. Genom att involvera boende och få dem att känna sig delaktiga i sin miljö skapas band mellan boende och deras omgivning och samtidigt handlar det om att det man har varit med om att skapa vill man inte förstöra, som Rosenqvist menade. Genom att visa upp detta engagemang, genom graffitins påtagliga visuella materialitet som speglar dels samarbete och kreativitet hos boende och dels visar områdets omfång i och med elskåpens placering, framställs också en ny bild av området. Graffitistigen illustrerar ett stråk mellan Seved och Möllevången, en bild av interaktion med omgivningen och en bild av samband. De målade elskåpen visar ett kreativt och färgglatt Seved. Det fanns en bild att motverka, en aktörs bild stod mot en annans. Varför behöver bilden av Seved överhuvudtaget förändras? Lilja (1999) menar att vi speglar oss i vår omgivning och på så vis försöker att förstå vår egen situation; platsens identitet är då viktig för vår egen identitetsuppfattning. Andras beskrivningar om ett område blir då viktig även för det egna identitetskapandet.

I Seveds fall blir materialet ett instrument för hur en ny platsidentitet kan skapas snarare än att platsidentiteten är skapad ur materialet. Det verkar i graffiti-projekten ha varit viktigt att visa att det är just i *Seved* som graffiti är gjord, och på initiativ av just *sevedsbor*. Kanske kan man se detta som en form av platsspecifik materialanvändning. Att sedan långt ifrån alla inblandade bodde i Seved eller omvänt att långt ifrån alla i Seved varit inblandade i projekten spelade kanske ingen roll. Det viktigaste i skapandet av platsidentitet är kanske inte vad som är sant utan snarare vad som uppfattas vara sant.

Men vad händer när materialet inte längre består, när elskåpens graffitimålningar förfaller? Vilken bild kommer då i stället att framträda? Att det inte finns en plan för hur målningarna på elskåpen ska bibehållas kanske inte kommer att påverka platsidentiteten märkbart eftersom Seved fått positiv publicitet vid införandet av graffitin och att själva aktionen i sig var ett mål. Samtidigt är MKB:s och Malmö Stads utgångspunkt att det ska vara helt och rent för att inte förstörandet ska eskalera; det blir kontraproduktivt om man inte tar materialets egenskaper på allvar. Färg är ett material som kräver underhåll och förbättringar för att inte förstöras i sin materialitet. Oavsett hur man tror att klotter kommer påverka eller inte, kommer färgen att förstöras av klimat och yttre påverkningar och kopplingen till ett kreativt och färgglatt Seved kommer att vara svår att påvisa tidigare positiv respons till trots. Materialets verkningar finns parallellt med ordets och båda måste tas på allvar.

AVSLUTNING

Avslutande kommentarer

Platser är uppbyggda av material. För att återknyta till frågan jag ställde inledningsvis, varför vi vill planera in olika föreställningar i olika platser, kan det sägas att det har finns olika intentioner med att infoga det valda materialet på den specifika platsen. Planerares avsikter med materialvalet styrs av tidens idéer och av värderingar eller koncept som platsen är tänkt att visa på. I materialet finns därmed ett bidrag till platsens identitet. När vi tolkar en plats genom erfarenhet, genom värderingar förmedlade över kommunikation och genom våra sinnen ger vi platsen ytterligare identitet. Därmed inte sagt att det är den enda identitet som platsen har eller att den platsidentitet vi själva skapar kommer att bestå. Såväl värderingar som material kan förändras.

Diskussionen som Massey för att platser är processer är viktig för hur vi kan se på platser. Ser man platsen som en process är det lättare att acceptera förändringar och att se att platsidentitet kan omskapas och att det inte är ett bestående attribut som platsen fått vid en specifik tidpunkt. Att acceptera att platser konstrueras såväl arkitektoniskt som diskursivt och att dessa konstruktioner kan förändras genom olika aktörers påverkan är en konstruktiv grund till hur negativa platsidentiteter kan förändras. Jagar vi essentiella element på platser är det lätt att vi underskattar olika aktörers intressen av och förmåga att skapa platsidentitet. Alla intressen kommer inte heller till uttryck; tidens idéer avgör, politik och pengar spelar in för hur platser definieras. Alla har inte makt att sätta avtryck på platser eller göra sin röst hörd angående platsers betydelser.

Uppsatsen har visat att materialet, i det här fallet graffiti, kan vara en indikator på platsidentitet och ett medel i kommunikationen med omgivningen, dels som ett diskussionsmedel och dels som direkt budskap i och med sin påtagliga materialitet. Material, t.ex. graffitifärg är givetvis inte den största bidragande faktorn till hur platsidentiteter kan skapas eller ens en av de största men det kan användas som ett medel att påverka ett områdes identitet och materialitet.

I Seveds fall användes material som ett sätt att skapa en ny bild av området, en motbild mot bl.a. medias bild. Men det krävdes att någon beskrev materialet, att någon berättade vad som låg bakom materialvalet, och det blev återigen bl.a. media. För graffiti som material blev beskrivningarna extra viktiga. Graffiti är kriminellt på vissa platser och en del betraktare vill antagligen vara säkra på utifrån vilka premisser de ska värdera materialet. Materialanvändandet nyttjades för att bidra till platsidentitet och för att reproducera bilden av Seved som just en *plats*. Elskåpen ramade in och definierade området och beskrivningarna i media och programförklaringar visade på hur man i *Seved* arbetade med graffiti.

Vad det gäller graffitins roll som material skulle jag önska att det fördes en diskussion kring hur målningar i staden ska bibehålla sin kvalitet. På de lagliga väggarna målas det ständigt om, det ligger i verkens natur att de är tidsbegränsade. I de exempel där målningar är tänkta att vara bestående krävs en diskussion och ett agerande som gör att de också blir bestående. Det krävs att materialet tas på allvar. Det handlar om att måla över med nytt eller helt enkelt skydda det befintliga, precis som med allt annat material. Förändras materialiteten försvinner också en av grundorsakerna till att materialet från början infördes. Ett infogat värde kan därmed gå förlorat.

Fortsatta studier

Det är lätt att se graffiti som ett sätt att utmana maktstrukturer; att för enskilda ta sig rätten att definiera och påverka platser genom att tillföra material och budskap. Men graffitikulturen innehåller också normer och strukturer; den är mansdominerad. Detta är en aspekt som inte berörts nämnvärt i mitt arbete. Marielle Roslund tar i sin magisteruppsats *Graffiti. Ett instrument för identitetsskapande*. (2004), upp ur ett feministiskt perspektiv upp hur graffitiutövandet styrs av föreställningar och könsstrukturer som exkluderar kvinnliga graffitikonstnärer. Att väva genusaspekten i en diskussion kring material, hade varit intressant och ett sätt att tillföra ytterligare en dimension till hur materialets tillkomst kan präglade uppfattningen av materialet.

REFERENSER

Otryckta källor

Rosenqvist, Robert, Bosocial utvecklare MKB fastighets AB i Seved, Malmö, muntligen på MKB fastighets AB kontor i Seved, 2011-05-11

Tryckta källor

Ashworth ,G.J. & Brian Graham (2005), *Senses of Place: Senses of Time*, Hampshire: ASHGATE.

Banksy (2006), *Wall and Piece*, 2 uppl., London: Century.

Barenthin Lindblad, Tobias & Jacobson, Malcolm (red.) (2006), *Overground 2. 8 Nordiska Graffitimästare*, Årsta: Dokument.

Bou, Louis (2006), *Street art. The spray Files*, 5.uppl., New York: HarperCollins.

Carlsson, Benke (2007), *Street art Stockholm*, Stockholm: Bokförlaget Max Ström.

Carter, Erica, et. al. (red.) (1993), *Space and Place. Theories of Identity and Location*, London: Lawrence & Wishart.

Cresswell, Tim (2004), *Place a short introduction*, Oxford: Blackwell Publishing.

Dee, Catherine (2001), *Form and Fabric in Landscape Architecture. A Visual introduction*, London: Taylor & Francis Group.

Dovey, Kim (1999), *Framing Places. Mediating power in built form*, London och New York: Routledge.

Fridh, Kristina (2003), Ytans Materialitet, i : *Material och Materialitet*. Christina Engfors (red.), Arkitekturmuseets årsbok 2003, Stockholm: Arkitekturmuseet, s 46-65.

Huigen, Paulus P.P & Louise Meijering (2005), *Making Place: A Story of De Venen*, i: *Senses of Place: Senses of Time*, Ashworth ,G.J. och Brian Graham (red.), Hampshire: ASHGATE, s. 19-30.

Hultenmo, Daniel (2011), Malmö's lyft, i: *Vårt Malmö*, Malmö Stad, nr 4. April 2011, s. 6-7.

Jacobson, Staffan (1996), *Den spraymålade Bilden. Graffitimåleriet som bildform, konströrelse och läroprocess*, Lund: Aerosol Art Archives.

Johansson, Desiree (2007), *Material i Landskapet- om att åldras med skönhet*, Stockholm: ARKUS.

Kimvall, Jakob (2010), Gatukonst. Estetisk politik och politisk estetik, i: *Plats, poetik och politik. Samtida konst i det offentliga rummet*, Fagerström, Linda och Haglund, Elisabet (red.) Värnamo: Arena, s. 70-89.

Kirkwood, Niall (1999), *The Art of Landscape Detail: Fundamentals, Practices, and Case Studies*, Toronto: John Wiley & Sons, Inc.

Kuipers, M.J. (2005), The Creation of Identities by Government Designation: A Case Study of the Korreweg District, Groningen, NL, i: *Senses of Place: Senses of Time*, Ashworth, G.J. & Brian Graham (red.), Hampshire: ASHGATE, s. 205-220.

Kärholm, Mattias (2004), Arkitekturens territorialitet. Till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum, Institutionen för arkitektur, LTH, Lunds Universitet.

Lilja, Elisabeth (1999), *Den ifrågasatta förorten. Identitet och tillhörighet i moderna förorter*, Stockholm: Bygghälsningsrådet.

Lindvall, Jöran & Ann-Kristin Myrman (2001), *Vardagens arkitektur. Vem bestämmer din livsmiljö?*, Stockholm: Bäckströms Förlag.

Manco, Tristan (2004), *Street logos*, London : Thames & Hudson.

Markus, Thomas A. & Cameron, Deborah (2002), *The Words Between the Spaces. Buildings and Language*. London och New York: Routledge

Olsson, Gertrud (2007), *Färgens yta och Djup. Om färgmaterialets betydelse för synupplevelsen av färg*, Stockholm: Arkus.

Repstad, Pål, (1999), *Närhet och distans. Kvalitativa studier i samhällsvetenskap*, 3 uppl., Lund: Studentlitteratur.

Robins, Kevin, (1993), Prisoners of City. Whatever Could a postmodern City Be?, i : *Space and Place. Theories of Identity and Location*, Carter, Erica, et. al. (red.), London: Lawrence & Wishart, s. 303-327.

Tuan, Yi-Fu (1974), *Topophilia. A study of environmental Perception, Attitudes, And Values*, New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Tuan, Yi-Fu (1975), Place: an Experiential Perspective, i: *Geographical Review*, vol. LXV, nr 2, s. 151-165.

Tykesson, Tyke (red.) (2002), *Bostadsmiljöer i Malmö. Inventering. Del 1: 1945-1955*, 2 uppl., Malmö: Länsstyrelsen Skåne Län och Malmö Kulturmiljö.

Werne, Finn (2003), Materialitet, i : *Material och Materialitet*, Arkitekturmuseets årsbok 2003, Christina Engfors (red.), Stockholm: Arkitekturmuseet, s.11-47.

Werne, Finn (1987), *Den osynliga arkitekturen*, Lund: Vinga Press.

Westerberg, Olof (2010-10-31), Stig med kärlek till hemstaden, i *Sydsvenskan*, s. C6-C7.

Westerberg, Olof & Pedersen, Hermod (2011-04-14), Bostadsmisär på Seved,, i: *Sydsvenskan*, s. C4-C5.

Westerberg, Olof & Pedersen, Hermod (2011-04-17), Miljonärer på slum, i: *Sydsvenskan*, s. C4-C5.

Weston, Richard (2003), *Materials, Form and Architecture*, London: Laurence King Publishing.

Elektroniska källor

Boldt, Annie (2009-09-01), *Grönt för 90 meter graffiti* [online], tillgänglig via: <http://www.sydsvenskan.se/malmo/article546264/Gront-for-90-meter-graffiti.html> [2011-05-18].

Häggström, Bibi (2009-10-05), *Graffiti ska liva upp Seved* [online], tillgänglig via: <http://www.sydsvenskan.se/malmo/article555300/Graffiti-ska-liva-upp-Seved.html> [2011-05-20].

Fakta om Södra Innerstaden(2011) Malmö Stads hemsida [online], tillgänglig via: <http://www.malmo.se/Kommun--politik/Om-oss/Stadsdelar/Sodra-Innerstaden/Fakta-om-Sodra-Innerstaden.html>. [2011-05-11].

Fortums kampanj hemsida (2010), *Konst på elskåp* [online], tillgänglig via: <http://elskap.fortumkampanj.se> [2011-05-18].

MKB Fastighets AB hemsida (2009), *Graffitisounds* [online], tillgänglig via: <http://www.mkbfastighet.se/templates/Article.aspx?id=152762> [2011-05-11].

Nationalencyklopedin (2011), [online], tillgänglig via: <http://www.ne.se/lang/graffiti> [2011-05-20].

Områdesfakta Södra Sofielund (2008), [online], Malmö Stads hemsida, tillgänglig via: <http://www.malmo.se/download/18.41e3f877120389465948000346/044.S%C3%B6dra+Sofielund.pdf> [2011-05-18].

Områdesprogram Seved (2011), Malmö Stads hemsida [online], tillgänglig via: <http://www.malmo.se/Kommun--politik/Om-oss/Stadsdelar/Sodra-Innerstaden/Seved-/Omradesprogram-Seved.html> [2011-05-11].

Röjgård, Hugo (2010-12-07), *Hur vackert kan ett elskåp bli?* [online], tillgänglig via: http://www.atlasakademin.se/artiklar.php?view=news&fn_incl=1&fn_mode=fullnews&fn_id=32, [2011-05-18].

Svenska Akademiens Ordlista (2009), [online], tillgänglig via:
<http://www.svenskaakademien.se/web/Ordlista.aspx> [2011-05-20].

Tidningen Södra Innerstaden (nr 4. 2009) [online], Malmö Stads hemsida, tillgänglig via:
<http://www.malmo.se/download/18.76105f1c125780a6228800014191/Nr+4,+2009.pdf>
[2011-05-11].

Trygghetsprogram (2010), Gatukontoret, Malmö Stads hemsida [online], tillgänglig via:
<http://www.malmo.se/download/18.1c002f7b12a6486c372800015211/trygghetsprogram.pdf>
[2011-05-18].

Inspiration

Roslund, Marielle (2004), *Graffiti. Ett instrument för identitetsskapande*. Magisteruppsats.
Uppsala Universitet: Konstvetenskapliga institutionen.